

V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Kosič
Mentorica: doc.dr. Maja Bučar

VLOGA ČLOVEŠKEGA FAKTORJA V NERAZVITOSTI AFRIKE

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2003

**Če načrtuješ za eno leto, posadi
seme, če za deset let, posadi drevo,
če za sto let, uči ljudi. Če poseješ
seme enkrat, boš imel eno žetev.
Če učiš ljudi, boš imel tisoč žetev.**

Kitajski pregovor

KAZALO

1. UVOD	1
1.1. Metodološko-hipotetični del	2
2. AFRIKA PRED RAZVOJNIMI IZZIVI 21. STOLETJA	5
2.1. Socialno-demografski kazalci razvoja	6
2.2. Ekonomski kazalci razvoja	11
3. TEORETSKO IZHODIŠČE: TEORIJA ENDOGENE RASTI	16
4. EKONOMSKI POMEN IZOBRAŽEVANJA	19
4.1. Količina in kakovost človeškega faktorja	19
4.2. Izobraževanje kot naložba in kot poraba - učinki	20
4.3. Vplivi izobraževanja na gospodarski razvoj – teoretične osnove razmerja	22
4.4. Donosnost naložb v izobraževanje s poudarkom na rezultatih empiričnih analiz	23
5. IZOBRAŽEVANJE V ZANKAH AFRIŠKE NERAZVITOSTI	25
5.1. Izobraževalni sistem v Afriki	26
5.1.1. Nepismenost afriške celine in strategija njenega zmanjševanja	27
5.1.2. Primarno izobraževanje v Afriki	29
5.1.3. Sekundarno izobraževanje v Afriki	32
5.1.4. Terciarno izobraževanje v Afriki	33
5.1.5. Pomen ter delež učiteljev v sistemu izobraževanja	35
5.2. Razlike v šolstvu v svetu se večajo	38
5.3. Vlaganje v človeški kapital	39
5.3.1. Finančne naložbe v šolstvo dežel v razvoju	40
5.3.2. Naložbe in izdatki v šolstvo Afrike	42
5.4. Posledice zgodovinskih okoliščin ter dolžniške krize	45
6. RAZVOJNA STRATEGIJA	49
6.1. Preoblikovanje izobraževalnih sistemov in struktur	50
6.2. Izboljšanje delovanja javne in lokalne politike	53
6.3. Učinkovita pomoč razvitega sveta in mednarodnih organizacij	55
6.4. Reforma brezizhodnega gospodarskega položaja	57
7. ZAKLJUČEK	59
8. SEZNAM LITERATURE	62
9. PRILOGA	66

Seznam kratic

AfDB	African Development Bank (Afriška banka za razvoj)
BDP	bruto domači proizvod
EI	Education International (Svetovna konfederacija učiteljskih organizacij)
FDI	Foreign Direct Investments (Tuje neposredne investicije)
HDI	Human Development Indexs (Indeks človekovega razvoja)
ICTs	Information and Communication Technologies (Informacijske in komunikacijske tehnologije)
IFC	International Finance Corporation (World Bank) – Mednarodno finančno združenje
ILO	International Labour Organization (Mednarodna delavska organizacija)
IMF	International Monetary Fund (Mednarodni denarni sklad – MDS)
NEPAD	New Partnersip for Africa's Development (Novo Partnerstvo za afriški razvoj)
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizacija držav izvoznic nafte)
OZN	Organizacija združenih narodov (UNO – United Nations Organization)
UN/AIDS	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (Sponzorski program združenih narodov za virus HIV/AIDS)
UN/DESA	Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (Oddelek za ekonomske in socialne zadeve pri generalnemu sekretariatu Združenih narodov)
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Združenih narodov)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Sklad Združenih narodov za otroke)
WHO	World Health Organization (Svetovna zdravstvena organizacija)
WB	World Bank (Svetovna banka)
ZDA	Združene države Amerike

Seznam grafov, slik in tabel

Graf 2.1: Dohodkovna neenakost po regijah v odstotkih	7
Graf 2.2: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu, 1995	8
Graf 2.3: Delež okuženih z virusom HIV/AIDS v % po regijah, 1995	8
Graf 2.4: Demografska tranzicija: stopnja rojstev in stopnja umrljivosti po regijah, 1980 in 1996	9
Graf 2.5: Pričakovana stopnja smrtnosti mater po regijah na 100.000 rojenih otrok, 1995	10
Graf 2.6: Delež rojenih otrok s pomočjo zdravniške oskrbe po regijah	10
Graf 2.7: Tuje neposredne investicije v Afriki v milijardah USD, 1990-1999	14
Graf 5.1: Obseg nepismenih ljudi po regijah v milijonih, 1950 in 2000	27
Graf 5.2: Delež vseh vpisanih afriških otrok v osnovne šole po spolu, 1999	30
Graf 5.3: Delež otrok v odstotkih, ki niso zajeti v primarno izobraževanje na afriškem kontinentu, izbrana leta	31
Graf 5.4: Delež mladih prebivalcev, ki niso zajeti v srednješolske stopnje izobraževanja v milijonih po regijah v odstotkih, izbrana leta	33
Graf 5.5: Obseg izobraženih učiteljev v osnovnih šolah po spolu (%) v posameznih afriških državah, 2001	37
Graf 5.6: Naložbe mednarodnih bank in skladov po regijah, 1989-1991	42
Graf 5.7: Javni izdatki na učenca izraženi kot odstotek BDP na prebivalca na vseh ravneh izobraževanja-1999	45
Tabela 2.1: Posamezni razvojni kazalci afriškega kontinenta, 2000	5
Tabela 2.2: Obseg svetovna revščine v milijonih, izbrana leta	6
Tabela 2.3: Rast BDP v regijah Afrike v odstotkih, 1998-2002	12
Tabela 2.4: Stopnja rasti BDP per capita (2000/02)	12
Tabela 4.1: Stopnja donosa naložb v izobraževanje po posameznih državah (%), 1985-1990	23
Tabela 5.1: Delež nepismenega prebivalstva nad 15 let v Afriki, 1990-2015	28
Tabela 5.2: Primarno izobraževanje v milijonih po svetu, 1950-1999	29
Tabela 5.3: Delež vpisanih otrok v posamezni starostni skupini do 10 let po spolu, 2000	30
Tabela 5.4: Skupen vpis afriških otrok v srednje šole, 2000	32

Tabela 5.5: Sekundarno izobraževanje glede na programske smeri v %, 2001	32
Tabela 5.6: Skupni vpis v terciarno izobraževanje po spolu, 2000	34
Tabela 5.7: Porazdelitev vseh vpisanih študentov glede na smer študija, 2000	35
Tabela 5.8: Število učiteljev po spolu glede na različne ravni izobraževanja, 2000	36
Tabela 5.9: Pomoč mednarodnih bank in skladov deželam v razvoju	41
Tabela 5.10: Obseg javnih izdatkov v različne ravni izobraževanja (%),1999	44
Slika 1: Učiteljsko osebje med odmorom v afriški osnovni šoli Kakomo v Ugandi	38

1. UVOD

Na predvečer 21. stoletja intenzivno razmišljamo in razpravljamo o prihodnosti človeške družbe. Znanje, človeška iznajdljivost in domiselnost ter medsebojno razumevanje postajajo poglavitni za napredek v miru. Ta bo mogoč le, če bodo povsod po svetu spoštovali človekove pravice in temeljne svoboščine. V Organizaciji združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo – Unesco opozarjajo, da je vloga izobraževanja pri tem odločilna.

V mnogih delih sveta, predvsem na področju »črne celine« je takšen pogled na nadaljnji razvoj našega planeta zaradi splošne revščine, gospodarske nerazvitosti, političnih navzkrižij in spopadov ter nasilja še zelo nerazviden, za zdaj skorajda neostvarljiv. Afriška ljudstva – stoletja zaslužjena, neizobražena, slabo prehranjena in prepuščena sama sebi v človeka nevrednih razmerah – v novem tisočletju životarijo pod bremeni nerazvitosti, neznanja in splošne ekonomske stagnacije. Medtem ko se svet giblje naprej, se nam pogosto zdi, da Afrika ostaja ujeta v tradicionalne okove fevdalne družbe.

Nekateri avtorji menijo, da je Afrika od vseh pozabljena celina brez prihodnosti, o kateri vedo ljudje bore malo, zopet drugi zavzemajo nekoliko bolj optimistično stališče. Prihodnji razvoj Afrike je v veliki meri odvisen od intenzivnega mednarodnega reševanja ključnih afriških razvojnih problemov, ki so posledica tako negativnih notranjih kot zunanjih preteklih dejavnikov. Odgovornost za reševanje afriške krize v veliki meri leži na pomenu izobraževanja, saj sta znanje in razvoj bistvena za skladnejši razvoj Afričanov, da bi premagovali revščino, neznanje, diskriminacijo, zatiranje in preprečevali vojne.

Namen diplomskega dela je predvsem predstaviti nekatere globalne razvojne probleme izobraževanja v Afriki – na pragu 21. stoletja – podprte s statističnimi podatki ter z razvojnimi posebnostmi in značilnosti pozabljene afriške celine. Prihodnji razvoj Afrike bo pokazal, ali so prikazi dejanskega stanja in ocene položaja nerazvitosti ter napovedi pravilne, ko se Afrika poskuša rešiti iz večplastnih problemov začaranega kroga nerazvitosti ter nepojmljivega človeškega trpljenja. Kljub temu pa v vsakem primeru drži eno: afriški človek je sklenil pretrgati s preteklostjo, zdrobiti verige, ki so ga vklepale v negibnost in obračunati z vsemi, ki mu zapirajo pot do svobode. Ta sklep ima svoje mesto v današnji in ga bo imel tudi v jutrišnji zgodovini.

1.1. Metodološko-hipotetični okvir

Predmet preučevanja

Predmet preučevanja diplomskega dela je vloga in pomen človeškega faktorja v sistemu izobraževanja v nerazvitosti Afrike. Izhodišče mojega dela temelji na dejstvu, da postaja izobraževanje nenadomestljiv razvojni dejavnik tako rekoč v žarišču zanimanja in presoje povsod po svetu. Zato v mnogih deželah, vključno z afriškimi, postajajo naložbe v znanje primarni dejavnik razvitosti. Šolstvo – razpeto med željami in možnostmi – pa se marsikje v deželah afriške celine sooča s krizo zaupanja. In prav v tem je relevantnost diplomskega dela; osvetliti nekatere zaskrbljujoče probleme in razlike »črne celine« v razvitosti, gmotni blaginji in življenjskih vrednotah in tako opredeliti nekaj skupnih globalnih ciljev in prednostnih nalog za razvoj izobraževanja na začetku novega tisočletja.

Namen

Namen diplomskega dela ni niti prikaz vseh problemov, s katerimi se Afrika sooča, ko želi premagati razvojne pasti revščine, stagnacije ter nepojmljivega človeškega trpljenja, niti ne podajati jasne razvojne strategije za vsako državo posebej, saj gre namreč za tako zapletene probleme, kateri zahtevajo kompleksno analizo. Namen diplomskega dela je zato predstavitev sodobne pereče situacije na afriškem kontinentu ob osvetljevanju vloge izobraževanja in vlaganj v človeški kapital. Tega pa ni mogoče doseči brez prave gmotne podlage določenih izobraževalnih standardov.

Postavitev hipotez

V diplomskem delu bom z različnih perspektiv poskušala analizirati problematiko nizkih stopenj vlaganj v človeški razvoj ter pomen izobraževalnih politik na afriški celini; pri tem pa bom izhajala iz naslednje hipoteze :

Nizka stopnja razvitost človeškega faktorja je eden izmed pomembnih elementov nerazvitosti Afrike. Nujen element razvojne politike bi moralo biti bistveno povečanje naložb v izobraževanje.

Metode dela

Metodološko sem k preučevanju problema pristopila v treh fazah. V prvi fazi sem zbirala pisne vire, v drugi fazi sem opravila njihovo selekcijo ter v tretji fazi uporabila splošne metode družboslovnega raziskovanja. Analiza primarnih virov mi je služila kot pomembno vodilo diplomskega dela pri določanju in vrednotenju posameznih pomenskih objektov. Sestavni del analize diplomskega dela je bila tudi metoda uporabe sekundarnih virov (knjige, članki, raziskovalna poročila, ipd.).

Prek zbiranja pisnih virov sem pridobila najrazličnejše informacije in podatke o vlogi izobraževanja kot viru gospodarske razvitosti ter pomenu človeškega faktorja v nerazvitosti Afrike. V tej fazi sem sistematično zbirala informacije iz številnih pisnih virov, tako iz znanstvene kot iz strokovne literature, določeno količino podatkov pa sem pridobila tudi z uporabo multimedijskih virov ter svoja spoznanja podkrepila še s pomočjo analize uradnih statistik.

V diplomskem delu sem uporabila tudi opisno (deskriptivno) metodo, ki mi bo služila kot podlaga za analizo sekundarnih virov.

Struktura diplomskega dela

Diplomska naloga je sestavljena iz uvoda, metodološkega okvirja, teoretičnega in empiričnega dela ter zaključka, v katerem navajam sklepe in verificiram hipotezo.

V diplomskem delu bom najprej na podlagi prikaza in analize izbranih kazalcev prikazala dejansko (ne)razvojno situacijo na afriškem kontinentu, ki se na pragu 21. stoletja sooča z ogromnimi razvojnimi izzivi. Kriza na afriški celini je izjemno resna in zahteva takojšnje učinkovito reševanje, tako s strani afriških vlad, kakor tudi okrepljeno sodelovanje ter pomoč mednarodne skupnosti. Pod drobnogled podrobno postavim tudi vse večji problem nizkih stopenj vlaganj v človeški razvoj. Le-ta bi moral postati nujen agens afriške razvojne politike. Pomen endogenih teorij mi bo v diplomskem delu služil kot teoretično izhodišče pri poudarjanju pomena vloge človeškega faktorja na gospodarski in družbeni razvoj Afrike. V nadaljevanju dela analiziram tudi vlogo pomena ekonomskega izobraževanja v luči hitrejše gospodarske rasti. Posebno pozornost namenjam

izobraževalnemu sistemu v Afriki¹ ob pomoči statističnih kazalcev pa podrobneje predstavim dejansko situacijo deleža vpisanih v različne nivoje izobraževanja ob upoštevanju visoke stopnje nepismenosti afriškega kontinenta.

Na koncu pa bom na podlagi obravnavanih kazalcev poskušala podati možno razvojno strategijo oziroma nakazati področja, kjer so nujno potrebni ukrepi tako na nacionalnem kakor tudi na mednarodnem področju.

¹ V diplomski nalogi se večina števil in statističnih kazalcev nanaša na Podsaharsko Afriko, ki se deli na:

- Osrednjo (Kamerun, Centralnoafriška Republika, Kongo Rep., Ekvatorialna Gvineja, Gabon, São Tomé in Príncipe) in Zahodno Afriko (Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Slonokoščena obala, Gambija, Gana, Gvineja, Liberija, Mali, Niger, Nigerija, Senegal, Sierra Leone, Togo)
- Vzhodno (Burundi, Komori, Djibouti, Eritreja, Etiopija, Kenija, Madagaskar, Sejšeli, Somalija, Ruanda, Uganda, Tanzanija) in Južno Afriko (Angola, Botsvana, Lesoto, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibija, Svazi, Zambija, Zimbabve) ob poudarku, da podatki in ocene za Južno Afriko ne zajemajo podatkov za Južnoafriško Republiko.

2. AFRIKA PRED RAZVOJNIMI IZZIVI 21. STOLETJA

Ob zori enaindvajsetega stoletja posvečamo prihodnosti človeške družbe veliko misli in razprav. Afriška ljudstva – prepuščena sama sebi v človeka nevrednih razmerah – v svojih državah životarijo pod bremeni zunanjih dolgov, ki se iz leta v leto večajo. V takšnih okoliščinah se afriško gospodarstvo na pragu 21. stoletja razvija ter sooča s pastmi ekonomske in družbene stagnacije.

Namen tega poglavja je zato prikaz nekaterih razvojnih izzivov in problemov, ki pestijo Afriko na pragu 21. stoletja. Izhodišče poglavja so razmere, ki oblikujejo prihodnost in sedanost afriškega kontinenta ter prikaz novih zagat, s katerimi se sooča trajnostni razvoj Afrike. Hkrati pa želim v poglavju s pomočjo številnih tabel in grafov osvetliti številna pereča področja družbenega ter gospodarsko-političnega življenja na afriški celini ter oceniti sedanje stanje črne celine v primerjavi z ostalimi razvitimi in nerazvitimi regijami sveta.

V Afriko prihajajo iz bogatih dežel zunanji svetovalci in opazovalci kot zastopniki raznih specializiranih agencij OZN ter ustanov tehnične pomoči. Zvečine ponujajo preveč poenostavljene predloge razvojnih modelov; z njimi naj bi razrešili zelo zamotane, večplastne probleme na afriškem kontinentu. Žal ti svetovalci ne poznajo dovolj kulturno-zgodovinskih in civilizacijskih okoliščin v tem delu sveta. Gospodarske in socialne razmere se v večjem delu Podsaharske Afrike razraščajo v brezizhoden položaj revščine, neenakosti ter političnih nasprotij (Lipužič, 1996: 65).

Tabela 2.1: Posamezni razvojni kazalci afriškega kontinenta, 2000

Regija	Prebivalstvo v milijonih	Letni naravni prirastek (%)	BDP na prebivalca (\$)	Stopnja rodnosti	Pričakovana življenj.doba v letih
Afrika	732	2.8	5.7	1.462	55
Severna Afrika	164	2.4	6.1	272	55
Zahodna Afrika	204	3.1	6.1	463	53
Nigerija	104	2.9	6.0	246	56
Vzhodna Afrika	227	2.9	6.3	456	50
Srednja Afrika	86	2.9	6.3	189	49
Južna Afrika*	51	2.4	4.3	82	65

Vir: World Development Indicators (2002: 10).

* brez Južnoafriške Republike

2.1. Socialno-demografski kazalci razvoja

Afrika je ena izmed najrevnejših držav na svetu, kjer vsak deseti prebivalec »črne celine« živi z manj kot enim ameriškim dolarjem na dan. Približno 350 milijonov Afričanov, več kot polovica celotne afriške populacije (650 milijonov), je bila leta 2002 pod mejo dohodkovne revščine. Več kot 180 milijonov prebivalcev Podsaharske Afrike živi pod mejo dohodkovne revščine²; in to število naj bi se še podvojilo do leta 2020 (African Development Issues, <http://www.sdn.undp.org/sdncmr/adi/pop.htm>, 09. 05. 2003).

Tabela 2.2: Obseg svetovne revščine v milijonih, izbrana leta

Regija	1990	1998	2006	2015
Vzhodna Azija	452	267	101	65
Kitajska	92	54	20	9
Evropa in Central Azija	7	18	9	6
Latinska Amerika s Karibi	74	61	58	43
Bližnji Vzhod in Severna Afrika	6	6	6	5
Južna Azija	495	522	411	297
Podsaharska Afrika	242	302	426	367
Skupaj	1,276	1,175	1,011	775

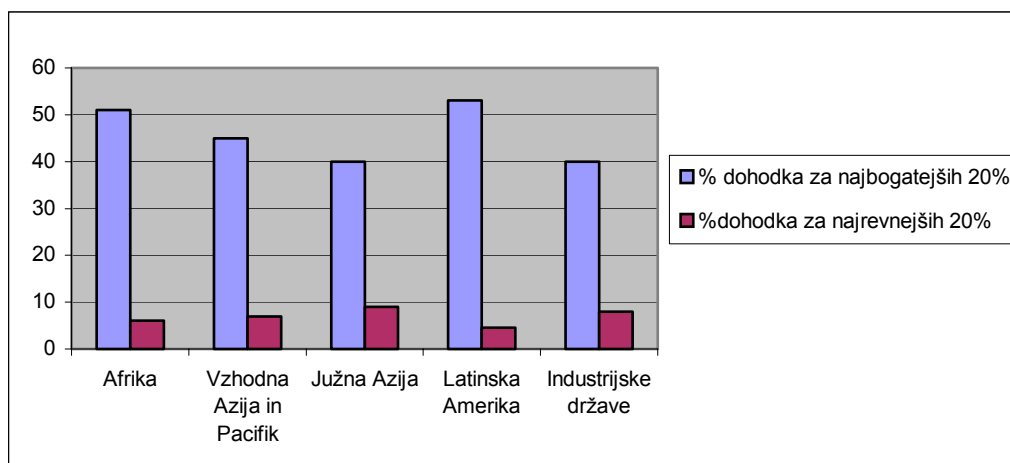
Vir : Human Development Report 2002, <http://www.undp.org/ndr2002/Chapterone.pdf>, 06. 05. 2003.

Kot je razvidno iz Tabele 2.2, se skoraj polovica sveta sooča z izzivi globalne revščine. V Podsaharski Afriki je počasna gospodarska rast povečala tako odstotek kot tudi število revnih v devetdesetih letih. Tudi po najbolj optimističnih napovedih bo do leta 2015 živelo kar 2,3 milijarde ljudi z dvema ali manj ameriškim dolarji na dan.

Upoštevajoč konvencionalna merila, je dohodkovna neenakost v Afriki največja na svetu, takoj za Latinsko Ameriko (Graf 2.1). Delež najrevnejših 20 % Afričanov v celotni porabi gospodinjstev znaša le 5,2 % ali približno nekaj manj kot 4 % bruto domačega proizvoda (World Development Indicators, 2002: 176-180).

² Globalna meja revščine se izraža z odstotkom populacije, ki živi z dohodkom pod mednarodno dogovorjeno spodnjo mejo: 1,00 US\$ na dan, korigirano s kupno močjo (PPP).

Graf 2.1: Dohodkovna neenakost po regijah (v %)

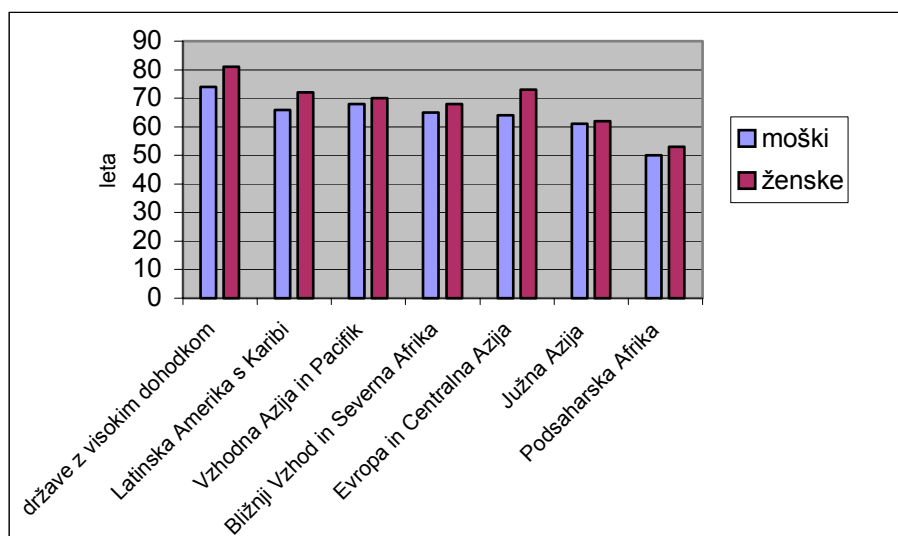

Vir: World Development Indicators (2002: 93).

Tudi glede prebivalstva Afriki ne gre ravno najbolje. Več kot 90 odstotkov rasti svetovnega prebivalstva predstavljajo nerazvite države Azije, Latinske Amerike ter Afrike. O hitrem podvojitvenem obdobju pričajo tudi podatki o gibanju svetovnega prebivalstva: še leta 1960 je bilo na svetu 3 milijarde ljudi, do leta 2000 je svetovno prebivalstvo naraslo na 6 milijard in brez posebnih ukrepov na področju populacijske politike naj bi do leta 2050 svet naseljevalo že blizu 11 milijard ljudi. Vsako leto svetovna populacija narase za 87 milijonov, od tega preko 78 milijonov v državah v razvoju. Demografi pri Združenih narodih napovedujejo, da bo število afriškega prebivalstva naraslo na 1,45 milijarde do leta 2025 ter na 2,05 milijarde do leta 2050. Stopnja rasti afriškega prebivalstva je v obdobju 1990-2000 znašala 2,8 % (African Initiatives, <http://www.africaaction.org/african-initiatives/aaf1.htm>, 9. 05. 2003).

Pričakovana življenjska doba ob rojstvu znaša na afriški celini v povprečju okrog 55 let in se giblje od 56 let v Nigeriji tja do 49 let v Srednji Afriki. V Južnem delu Afrike znaša pričakovana življenjska doba ob rojstvu visokih 65 let (glej Tabela 2.1). Afrika je edina regija, v kateri se pričakovano trajanje življenja ob rojstvu v zadnjih dveh desetletjih znižuje (Graf 2.2). Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu znaša v Podsaharski Afriki za moški spol 50 let, za ženski spol pa 53 let. V zadnjih desetletjih se je povprečno pričakovano življenje ob rojstvu znižalo za skoraj 15 let. Glavni razlog je seveda aids, ki stalno znižuje življenjsko dobo Afričanom.

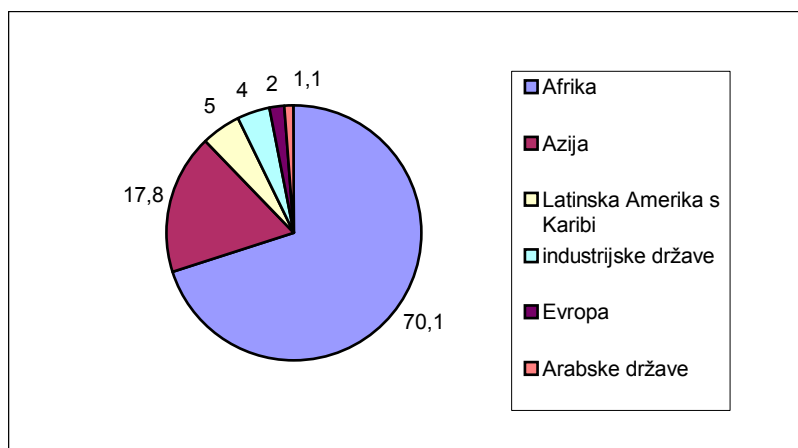
Graf 2.2: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu, 1995

Vir: Life Expectency, <http://www.worldbank.org/depweb/beyond/global/Chapter8.html>, 14. 05. 2003.

Po ocenah UNAIDS³ za virusom HIV/aidsem umre kar 22 milijonov ljudi, 13 milijonov otrok je že izgubilo svoje matere in več kot 40 milijonov ljudi je okuženih z virusom HIV. Od tega kar 75 % predstavljajo prebivalci Podsaharske Afrike. Celotni afriški kontinent pa beleži 70,1 % vseh okuženih z virusom HIV, kot prikazuje Graf 2.3.

Graf 2.3: Delež okuženih z virusom HIV/AIDS po regijah, v odstotkih

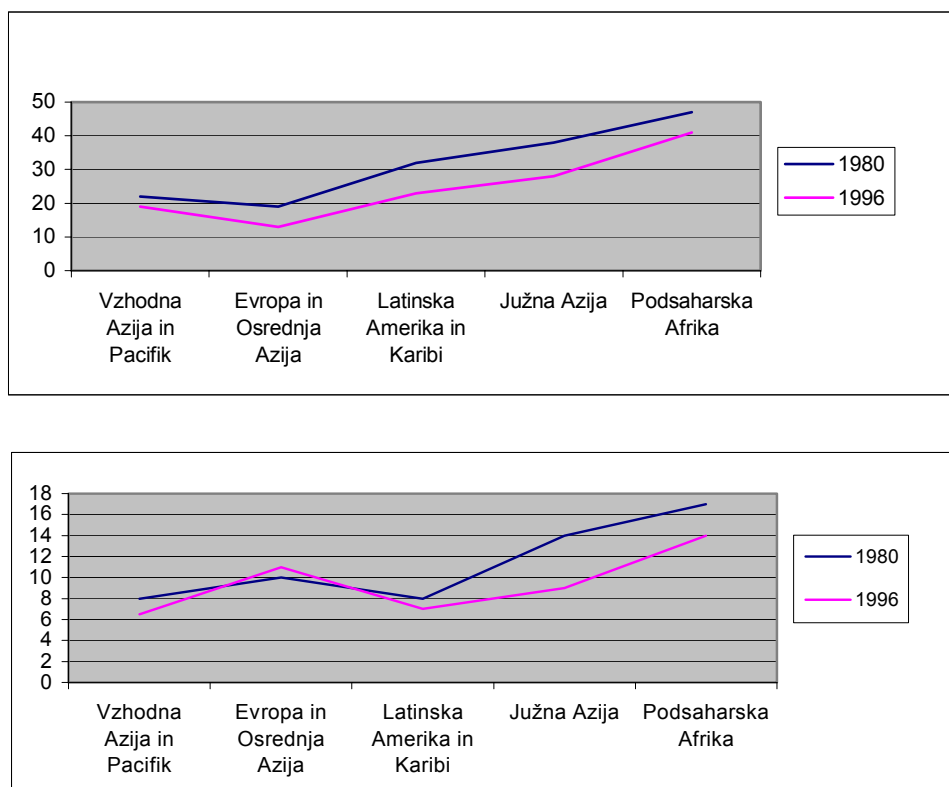
Vir: Poročilo UNAIDS, <http://www.undp.org/ndr2002/Chapterone.pdf>, 12 .05. 2003.

V Afriki je demografska tranzicija zelo počasna, počasnejša od demografske tranzicije v ostalih revnih delih sveta (Graf 2.4). Visoke stopnje rodnosti imajo za posledico hitro rast

³ UNAIDS je angl. kratica za Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, ki deluje že od leta 1996. Kot glavni zagovornik boja proti HIV/AIDS, UNAIDS vodi, spodbuja in podpira aktivnosti zmanjševanja prenosa nalezljivih boleznih virusa HIV. Več o tem na medmrežju, <http://unaids.org.about/index.htm> (14. 05. 2003).

prebivalstva. V veliki večini afriških držav, posebno v Podsaharski Afriki, je stopnja rodnosti zelo visoka, in se giblje nekje med 5 in 7 otroki, ki jih je sposobna roditi ženska v svojem življenju ob upoštevanju dejstva, da se stopnja smrtnosti od leta 1950 znižuje (World Development Indicators, 2002: 111).

Graf 2.4: Demografska tranzicija: stopnja rojstva in stopnja umrljivosti po regijah, 1980 in 1996

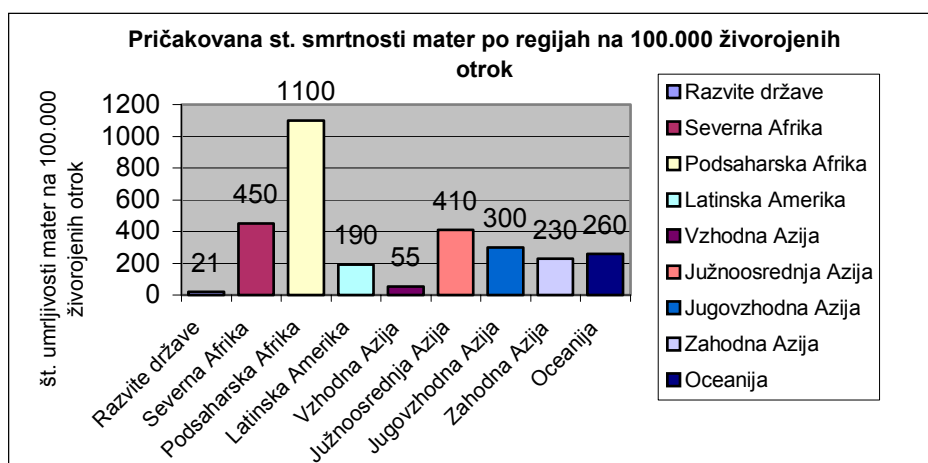

Vir: Vidmar, citirano po White, Killick (2001: 88).

Umrljivost otrok je skorajda največji problem Afrike. Stopnja umrljivosti dojenčkov znaša blizu 10 %, v povprečju umre 151 dojenčkov na 1000 živorojenih otrok in je skorajda za 70 % višja od stopnje umrljivosti dojenčkov v Južni Aziji. Po podatkih UN/DESA, je stanje od leta 1990 naprej še bolj zastrašujoče. V primerjavi z Južno Azijo, ki je med obdobjem 1990-1998 uspela znižati stopnjo umrljivosti otrok za 26 %, je Afrika v istem obdobju dosegla le 3 odstotno znižanje stopnje umrljivosti dojenčkov. Najbolj zastrašujoče razmere so v državah Etiopije, Kenije, Tanzanije in Cape Verde. V mnogih Podsaharskih državah Afrike stopnja smrtnosti dojenčkov presega celo 200 otrok v prvih letih življenja na 1000 rojenih. V Zambiji stopnja smrtnosti dosega kar 205 dojenčkov na 1000

živorojenih otrok. Zastrahuječe so tudi razmere na področju umrljivosti mater ob rojstvu otroka. Stopnja smrtnosti mater v obdobju nosečnosti je v državah Afrike skorajda tisočkrat večja od držav razvitega sveta. Po podatkih Unicefa in Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) je smrtnost mater skorajda v vseh nerazvitih državah Azije, Afrike in Latinske Amerike višja od razvitega dela sveta, v Podsaharski Afriki pa kar za 50-krat večja (Graf 2.5).

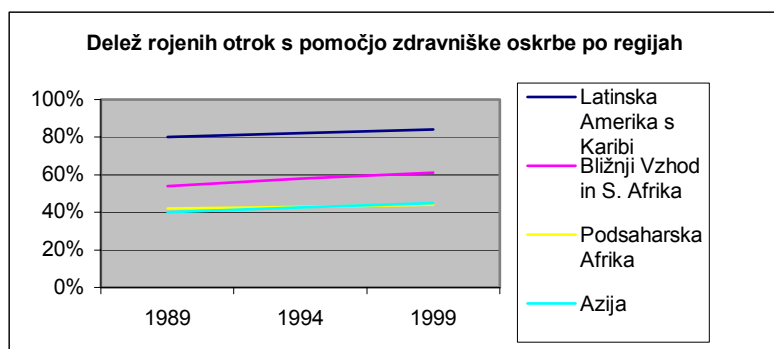
Graf 2.5: Pričakovana stopnja smrtnosti mater po regijah na 100.000 rojenih otrok, 1995

Vir: The Millenium Declaration, <http://www.undp.org/docs/publications17.html>, 10. 05. 2003.

Obstaja tudi jasna povezava med deležem otrok rojenih s pomočjo zdravstvenih strokovnjakov in stopnjo umrljivosti mater v času nosečnosti. Afrika je edina regija, kjer delež otrok rojenih s pomočjo izurjenih zdravstvenih delavcev močno upada. Izjema sta le dve otoški državi Afrike, Sejšeli in Mauritius, kjer je zdravstvene oskrbe deležno več kot 90 % rojenih otrok. Le 41 odstotkov otrok Podsaharske Afrike je bilo v letu 1994 ob rojstvu deležnih zdravniške pomoči (Graf 2.6).

Graf 2.6: Delež rojenih otrok s pomočjo zdravniške oskrbe po regijah, izbrana leta

Vir: World Development Indicators (2002: 10).

Indeks človekovega razvoja (HDI – Human Development Index) morda najboljše vrednoti koncept človekovega razvoja in daje osnovno kvalificirano mero, ki lahko vsaj v grobem določa stopnjo razvitosti posamezne države v celoti. Vrednost HDI za posamezno državo kaže pot, ki jo je ta država že prehodila, do maksimalne vrednosti 1 (Rojec, Bučar, 2001:7). Afriške države (gl. Priloga, Tabela 1) se uvrščajo v skupino držav s srednjo (Alžirija, Botsvana, Gabon, Libija, Mavritius, Maroko, Sejšeli, Svazi, Južna Afrika) in nizko stopnjo človekovega razvoja (ostalih 41 afriških držav). Indeks človekovega razvoja se je v letu 1998 gibal od 0,8513 v Svazilandu, pa tja do 0,191 v Gvineji.

Izdatki za zdravstvo in izobraževanje predstavljajo še dodatni razvojni problem Afrike. Delež izdatkov za zdravstvo znaša na afriškem kontinentu v povprečju 5,7 % bruto domačega proizvoda, kjer javni izdatki predstavljajo skorajda polovico vseh izdatkov za zdravstvo.

Zaskrbljujoč je tudi vse večji delež izdatkov namenjenem oboroževanju. Ta je leta 1960 na afriški celini znašal 0,7 % BDP, leta 1991 3 % BDP, v letu 2001 pa že dosegel slabe 4 % BDP izdatkov za oboroževanje. V primerjavi z izdatki za zdravstvo in izobraževanje, se je delež izdatkov za oboroževanje na afriški celini povečal za 1,5 % BDP v obdobju 1990-2000; medtem ko so se javni izdatki za zdravstvo in izobraževanje v istem obdobju v povprečju povečali za slab 1 % BDP (Data Statistics, http://www.worldbank.org/data/wdi2003_press.htm, 15. 07. 2003).

2.2. Ekonomski kazalci razvoja

Gospodarske težave na afriškem kontinentu vplivajo na velik zaostanek v izobraževanju, saj je velika večina držav te celine v slabšem položaju kot v petdesetih in šestdesetih letih, ko je razpadel kolonialni sistem. V svetovnem gospodarstvu pomeni Afrika neprimerno manj, kakor bi ustrezalo obsežnosti njenega ozemlja, ki meri 20 odstotkov vsega kopnega sveta in številu njenega prebivalstva, ki obsega 9,7 odstotka vsega človeštva. Afrika daje samo 2 odstotka svetovnega narodnega dohodka. Približno isti odstotek se ponovi pri večini podrobnejših gospodarskih podatkov.

Tabela 2.3: Rast BDP v regijah Afrike v odstotkih; 1998-2002

	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika - skupaj	3,1	3,2	3,5	4,3	3,4
Severna Afrika	4,4	3,5	4,1	5,8	2,8
Podsaharska Afrika	2,6	2,9	3,1	3,3	3,7
Zahodna Afrika	3,6	3,2	2,7	3,3	3,3
Centralna Afrika	4,9	4,4	4,4	4,9	4,4
Vzhodna Afrika	2,5	4,1	3,1	5,0	5,2
Južna Afrika*	1,7	2,2	3,0	2,4	3,5

Vir: Economic Commission for Africa, http://www.uneca.org/eca_resources.html, 21 .04. 2003.

*brez Južnoafriške Republike

Kot je razvidno iz Tabele 2.3, je bila povprečna rast bruto družbena proizvoda (BDP) leta 2001 v Severni Afriki skoraj 6-odstotna, leto za tem pa niti 3-odstotna, predvsem zaradi višje inflacije v letu 2002. Zaradi padca cene nafte in višjih cen agrikulturnih izvoznih dobrin je bila povprečna rast BDP v Zahodni Afriki komaj 3,3-odstotna in 5,0-odstotna v Vzhodni Afriki v letu 2001. V letu 2002 pa se je rast bruto družbenega proizvoda povečala v regijah Vzhodne in Južne Afrike, zmanjšala pa v Severni in Centralni Afriki.

Tabela 2.4: Stopnja rasti BDP per capita (2000/02)

Regija	BDP per capita
Vzhodna Azija in Pacifik	4.5
Evropa in Centralna Azija	2.3
Latinska Amerika in Karibi	-1.1
Bližnji Vzhod in Severna Afrika	1.0
Južna Azija	3.1
Podsaharska Afrika	0.7

Vir: World Development Indicators (2002: 18).

Tudi BDP per capita odraža nerazvojno stanje na afriškem kontinentu. Ta je znašal v letu 2001 za Podsaharsko Afriko skromnih 490 USD na prebivalca ter se v naslednjem letu zmanjšal na 460 USD na prebivalca. Rast BDP per capita je na afriški celini izredno počasna, saj se je v obdobju 1980-1990 v povprečju zvišala za 1,5 % ter za 0,4 % v obdobju 1991-2001. V letu 2002 pa je 30 afriških držav (Severne in Osrednje Afrike) dosegalo 1,8 % rast BDP per capita.

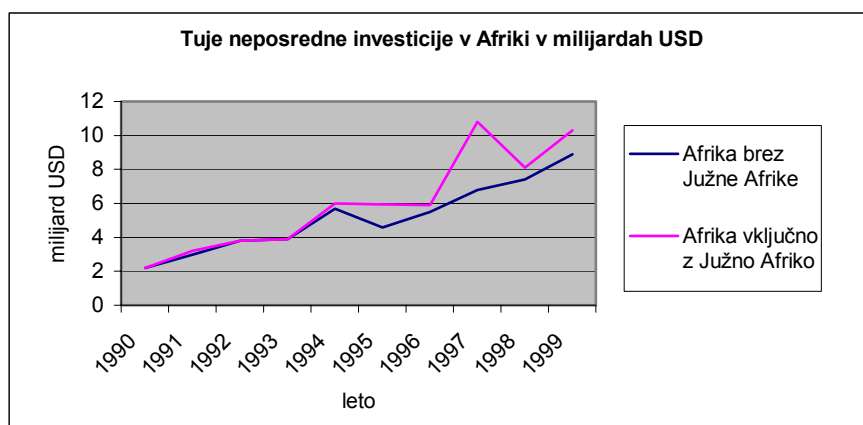
Šibka točka afriške celine je zunanja trgovina, ki kaže izrazito nesorazmerje med notranjo afriško in medcelinsko izmenjavo blaga. Na medafriško trgovino odpade samo 10 odstotkov, na medcelinsko pa 90 odstotkov vse afriške zunanje trgovine. Ves medafriški uvoz znaša 8 %, ves izvoz pa 11 % vsega izvoza za Afriko. Afrika sodeluje v mednarodni trgovini s 6-8 odstotkov, zunanje trgovinska bilanca pa je vedno pasivna. V večini afriških držav je bilanca tekočega računa /BDP (gl. Priloga, Tabela 2) negativna, kljub temu, da je v letu 2000 opazen trend izboljšanja v primerjavi z letom 1980. Velika večina afriških držav ima pri trgovanju z industrializiranimi deželami velike izgube, razen v nekaterih primerih (Slonokoščena obala, Zaire in Južnoafriška Republika). Ta neenakopravna trgovinska menjava pa prinaša gospodarsko razvitim deželam velike dobičke, medtem ko se afriške dežele ukvarjajo z nenehnim nihanjem in padanjem cen primarnih proizvodov, saj so mnoge regije Afrike močno odvisne samo od dveh ali treh proizvodov, ki jih izvažajo.

Kazalci iz Tabele 3 (gl. Priloga) za leto 2002 kažejo, da je storitvena dejavnost v 26-ih državah afriške celine dosegla najvišji odstotek v BDP, v 8-ih državah je bil najvišji delež industrije v BDP, kmetijstvo pa je predstavljalo najvišji odstotek v BDP v 11-ih afriških državah. Leta 1990 je storitvena dejavnost v 27-ih državah predstavljala najvišji odstotek v BDP, sledila je industrija z najvišjim deležem v BDP v 9-ih državah ter kmetijstvo z najvišjim deležem v BDP v 8-ih državah. Kot je razvidno iz teh podatkov, vidimo da postaja prehrambeno poljedelstvo vse manj pomembno za številne afriške države, čeprav je še vedno opazna dominantna vloga prehrabnega poljedeljstva v večini slabše razvitih afriških držav. Prehrambeno poljedelstvo tako v državah afriške celine v povprečju predstavlja 24 % BDP. V Južni Afriki predstavlja poljedelstvo kar 39 % BDP, v Zahodni Afriki 37 % BDP, v Osrednji Afriki 17 % BDP ter v Severni Afriki 11 % BDP. Leta 2002 pa je predstavljala industrija na afriški celini 33 % BDP, kar je še vedno premalo za normalen razvoj afriškega gospodarstva (Economic Developments in Africa, http://www.uneca.org/eca_resources/Major_ECA_Websites/conference_of_ministers/2..., 28. 04. 2003).

Tuje neposredne investicije (angl. FDI – Foreign Direct Investment) so na afriški celini zrasle za 28 % v obdobju 1990-1999, kar pomeni povečanje iz 8 milijard USD v letu 1998 na 10 milijard USD v letu 1999 (Graf 2.7). Čeprav je ta rast tujih neposrednih investicij veliko večja, kot v drugih deželah v razvoju, pa je še vedno premajhna, da bi vplivala na

pospešeno rast tujih investicij v svetu ter na učinkovito rast afriškega gospodarstva. Največji delež vseh prilivov TNI so leta 1998 prejele države Severne Afrike v višini 2,7 milijarde USD oziroma 32 %. Največji pritok tujega kapitala je bil tako usmerjen na države izvoznice nafte: Angola, Kamerun, Kongo, Nigerija in Gabon. Večina najmanj razvitih držav praktično ne beleži pritoka TNI. Poudarek je na investiranju v izkoriščanje naravnih virov ter predelovalni industriji, kjer znaša delež TNI dobrih 20 % (World Investment Report, 2000: 40).

Graf 2.7: Tuje neposredne investicije v Afriki v milijardah USD, 1990-1999

Vir: World Investment Report (2000: 40).

Gospodarsko rast v Afriki zavirata tudi izjemno nizki stopnji varčevanja in investicij, predvsem zaradi makroekonomske nestabilnosti afriškega gospodarstva. V zadnjih desetih letih tega stoletja je bilo varčevanje kakor tudi pritok kapitala na afriški celini skorajda neopazno. V letu 2000 so investicije na afriškem kontinentu predstavljale slabih 12 % BDP, predvsem zaradi povečanih javnih stroškov, ki so v istem letu predstavljali kar 88 % BDP. Za celotno Afriko znaša bruto domače varčevanje v povprečju dobrih 10 % BDP ter se tako uvršča v regijo z najnižjo stopnjo lastnega varčevanja. Afriške države južno od Sahare beležijo najnižjo stopnjo bruto domačega varčevanja v višini 7 % BDP. Zanimiv je tudi podatek o odplačevanju dolga afriških držav, ki kaže na to, da številne afriške države množično najemajo nova posojila, da bi z njimi odplačevale stare dolgove. Takšna posojilna politika postavlja mnoge afriške države v še slabši položaj, saj jih potiska v še hujšo dolžniško problematiko. V letu 2001 je dvaintridesetim najbolj zadolženim afriškim državam uspelo odplačati 1,128 milijonov USD svojega dolga ob poudarku, da sta jim Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad za to plačilo namenila 770 milijonov USD finančne pomoči. Samo trem afriškim državam je uspelo do danes zmanjšati svoj dolg.

Uganda je tako v letu 1998 zmanjšala svoj dolg za 650 milijonov USD, Mozambik za 3 milijarde USD v letu 2000 ter Burkina Faso za 200 milijonov USD v letu 2001. Po podatkih Svetovne banke naj bi se dolg 19 državam Posaharske Afrike do konca leta 2003 zmanjšal z 1,7 milijarde USD na 1,3 milijarde USD; medtem ko bi se nacionalno varčevanje na afriški celini povečalo z 2,6 milijona USD na 3,2 milijona USD v istem letu (Economic Developments in Africa, http://www.uneca.org/eca_resources/Major_ECA_Websites/conference_of_ministers/2..., 28. 04. 2003).

Zaradi takšnih gmotnih razmer je afriški kontinent še bolj potisnjen v slepo ulico. Revščina, prenaseljenost, pomanjkanje hrane, podkupljivost vladajočih elit in vsesplošna beda celine vodijo v »afrikanizacijo« globalne revščine.

V naslednjem poglavju želim natančneje predstaviti endogeno teorijo rasti, ki predstavlja teoretično izhodišče diplomskega dela. Nova teorija rasti oziroma endogena teorija še ni popolnoma razvita, predstavlja pa ključno komponento razvijajoče se razvojne paradigme. Z osredotočanjem na glavne vire endogene ekonomske rasti prispeva k boljšemu teoretičnemu razumevanju razlik v dolgoročni rasti med razvitimi in nerazvitimi ter daje pomembno vlogo državni politiki v pospeševanju dolgoročne rasti in razvoja znanja, izobraževanja. Teorijo endogeno rasti sem v svojem delu izbrala zato, ker se v svojem jedru osredotoča na učinkovite prvine naložbenih struktur v človeški kapital v manj razvitih državah ter morda ponuja koristno rešitev za razrešitev razvojnega stanja na afriški celini.

3. TEORETSKO IZHODIŠČE: TEORIJA ENDOGENE RASTI

Motivacija za razvoj nove (endogene) teorije rasti v veliki meri izhaja iz nezadovoljstva z neoklasičnimi koncepti v razlagi dejanskih procesov rasti in predstavlja ključno komponento razvijajoče se razvojne paradigme (Rojec, Bučar, 2001: 72). Nova (endogena) teorija rasti še ni popolnoma razvita in se za razliko od neoklasične teorije rasti osredotoči na rast kot endogeni (notranji) rezidual ekonomskega sistema, in ne rezultat nekih zunaj sistema delujočih sil. Teorija poskuša odkriti ozadje odločitev zasebnega in javnega sektorja, ki vplivajo na razliko v stopnji rasti reziduala med posameznimi državami. Endogene teorije rasti so tako po eni strani komplementarne neoklasični teoriji (prav tako obravnavajo obnašanje gospodarstva kot celote), po drugi pa različne v svoji obravnavi raziskav in razvoja kot produktivnosti na ravni posamezne industrije oziroma podjetja (Bučar, citirano po Romer 1994/2001: 70). Oblikovanju novih endogenih teorij rasti so dali temelj poizkusi razlage konvergence (oz. njenega ne obstoja) v stopnjah rasti/razvitosti, do katere bi po neoklasični teoriji moralo priti med državami. Osredotočili so se na razliko v tehnološki usposobljenosti v posameznih okoljih/državah, saj le-to pomembno vpliva na marginalno produktivnost kapitala. Teorija tako ugotavlja, da je dinamika konvergence odvisna predvsem od stopnje difuzije znanja: pretok znanja od tehnološkega voditelja omogoči hitrejšo tehnološko in gospodarsko rast v državi, ki sledi ter tako vpliva na hitrejšo povečevanje dohodka na prebivalca.

Modeli, ki jih je oblikovala endogena teorija rasti, odstopajo od neoklasičnega še po enem pomembnem razločku: opustijo namreč predpostavko popolne konkurence. V ozadju je predvsem potreba po pojasnilu, zakaj pride do tehnološkega razvoja oz. kaj sili/spodbuja podjetja, da vlagajo v raziskave in razvoj. Prednosti nove teorije rasti pojasnjuje eden od utemeljiteljev, Paul Romer z naslednjimi besedami: »Če bi se makroekonomisti osredotočili zgolj na regresijo med posameznimi državami, bi se zlahka zadovoljili z neoklasičnimi modeli, pri katerih tržne stimulacije in državna politika nimajo nobenega vpliva na odkritja, difuzijo in tehnološki napredek. A če ekonomisti uporabimo vso razpoložljivo dokumentacijo, se lahko pomaknemo preko teh modelov in znova napredujemo pri izgrajevanju celovitejšega razumevanja, kaj določa dolgoročni ekonomski uspeh. Končno nas to postavlja v položaj, ko lahko ponudimo oblikovalcem gospodarske politike več kot le standardno neoklasični recept – več varčevanja in več izobraževanja « (Bučar, citirano po Romer 1994/2001: 71).

Avtorji endogene teorije rasti kritizirajo Solowa, ki se je osredotočil na postopek akumulacije kapitala, na odnos med kapitalom in delom (kapitalsko opremljenost) ter marginalno produktivnost kapitala. Njegov model pomeni vzpostavitev stanja stagnacije z nespremenjenim življenjskim standardom. Nova (endogena) teorija rasti pa ugotavlja, da so »naložbe v izobraževanje in izboljšave tehnologije bile in so dejanska sila, ki nenehno izboljšuje življenjski standard; investicije v človeški kapital pa so motor rasti« (Bučar, citirano po Grossman in Helpman 1994/2001: 71).

Za gospodarski razvoj je zelo pomemben tudi človeški kapital: ne le količina, ampak predvsem kakovost oziroma struktura razpoložljive delovne sile. Država lahko ima veliko delovne sile, a če je ta neizobražena, to ne dovoljuje uvajanja sodobne tehnologije in država nima primerjalne prednosti samo v delovno intenzivni, tehnološko nezahtevni in zato počasi rastoči industriji, ne pa na najbolj dinamičnih segmentih (Bučar, 2001: 73).

Modeli endogene teorije rasti torej razlagajo tehnološke spremembe kot endogeni rezultat javnih in privatnih investicij v človeški kapital in R&R dejavnost. Tako endogene teorije rasti ponovno dajejo pomembno vlogo državni politiki v pospeševanju dolgoročne rasti in investicij v izobraževanje; saj z zagotavljanjem javnih dobrin in spodbujanjem privatnih investicij v znanjsko – intenzivno industrijo, kjer se kumulira človeški kapital in se potem generirajo rastoči donosi glede na obseg se hkrati ustvarjajo privatne kot tudi družbene koristi (Rojec, Bučar 2001: 74). Državna naloga v okviru endogenih teorij so torej tudi naložbe v izobraževanje, saj se tem izboljšuje raven človeškega kapitala. Izboljševanje ravni človeškega kapitala (nehomogenost L kot proizvodnega tvorca) prepreči zmanjševanje mejne donosnosti proizvodnih tvorcev in omogoči uvajanje sodobne tehnologije. Tako endogene teorije rasti razlagajo tudi pospešeni razvoj »azijskih tigrov«, ko je prav sorazmerno dobra izobražena delovna sila pritegnila tuje naložbe. Opozoriti pa moramo, da imamo med državami v razvoju še druge, v katerih se je veliko vlagalo v izobraževanje, stopnje gospodarske rasti pa so ostale pod povprečjem (npr. Šrilanka). Iz tega lahko povzamem, da na eni strani ne gre za kakršnokoli izobraževanje, na drugi strani pa zgolj izobraževanje in pospešeno vlaganje v R&R tudi nista dovolj (Bučar, 2001: 204).

Kljub nekaterim kritičnim predpostavkam endogene teorije rasti pa obstaja neizpodbitno dejstvo pglavitnega prispevka novih endogenih teorij rasti k ponovni obuditve zanimanja za determinante dolgoročne gospodarske rasti. Endogene teorije rasti so dokazale, da je

izobraževanje pomemben dejavnik dolgoročne rasti, saj vlaganja v izobraževanje poleg neposrednega dohodka investitorju prinašajo posredno korist tudi družbi, saj se izboljšuje raven človeškega kapitala. Zasebna (podjetniška) vlaganja v izobraževalno in raziskovalno dejavnost pa posredno pomagajo širiti skupni fond znanja (Bevc, 1991: 66-68).

Endogene teorije rasti sem prikazala z namenom, ker lahko le-te predstavljajo teoretično rešitev oz. podlago za dolgoročno reševanje razvojno-gospodarskih problemov Afrike. Dokazan je pomen izobraževalnega sistema zaradi njegove sposobnosti narediti ljudi prilagodljive naglim spremembam in okolju. Zato je izobraženost oziroma kakovost človeškega faktorja bistvenega pomena za razvoj Afrike. V nadaljevanju bom izpostavila nekatere teoretične vidike ekonomskega izobraževanja, ki predstavljajo osnovo za razumevanje izobraževalnih struktur v posamezni državi ali regiji sveta.

4. EKONOMSKI POMEN IZOBRAŽEVANJA

Namen tega poglavja je torej prikaz ekonomskih posledic naložb v izobraževanje, usposabljanje in druge načine oblikovanja človeškega kapitala. Pri tem bom izhajala iz dela Milene Bevc (1991: 22-101) z naslovom Ekonomski pomen izobraževanja, ki zelo analitično podaja nekatere temeljne vidike izobraževanja v luči ekonomsko-gospodarskih tokov.

Izobrazba je eden ključnih vidikov kakovosti delovne sile oziroma kakovosti človeškega faktorja. Izobraževanje velja od šestdesetih let dalje v svetu za eno najbolj produktivnih naložb in je najpomembnejši razvojni dejavnik. To spoznanje je vplivalo tudi na politiko Svetovne banke pri pomoči državam v razvoju, premalo pa na politiko spodbujanja razvoja manj razvitih območij znotraj t.i. tretjega sveta.

4.1. Količina in kakovost človeškega faktorja

Z gospodarskim in družbenim razvojem se povečuje pomen kakovosti proizvodnih dejavnikov, pa tudi kakovost človeškega faktorja⁴. Vse do šestdesetih let tega stoletja je bil človeški faktor pojmovan kot dejavnik gospodarskega razvoja predvsem z vidika količine (število prebivalcev, število delovno sposobnih prebivalcev, število zaposlenih), pomen kvalitativnega vidika človeškega faktorja kot ostalim razvojnim dejavnikom dopolnilnega (ali zamenljivega) dejavnika pa se vse bolj poudarja šele v zadnjih treh desetletjih. Šele z njim je bilo mogoče pojasniti »rezidual« – to je del gospodarske rasti, ki ga ni bilo mogoče razložiti s tradicionalnimi proizvodnimi dejavniki.

Prvi je kakovost človeškega faktorja opredelil ameriški ekonomist Theodore Schultz leta 1960. Ta ekonomist, ki je utemeljitelj »teorije človeškega kapitala«⁵ in je postavil osnove za razvoj nove znanstvene vede v okviru ekonomije – ekonomika izobraževanja, meni, da vlaganja v kakovost (izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje, itd.) prebivalstva v veliki meri določajo bodočnost človeštva. Izobrazba oziroma z njo pridobljene sposobnosti, nagnjenja in znanja so ključni del zaloge človeškega kapitala. Izobraževanje

⁴ Kakovost človeškega faktorja zajema značilnosti prebivalstva, zaposlenih in posameznikovo zdravstveno stanje v najširšem pomenu, prirojene sposobnosti, lastnosti, pridobljene v družinskem, »šolskem« in širšem »nedružinskem« oz. »nešolskem« okolju, izkušnje pridobljene na delovnem mestu.

pa je ključni dejavnik oziroma ključna aktivnost za povečanje te zaloge, izdatki za izobraževanje pa so podobno kot izdatki za fizični kapital naložba v povečanje kakovosti človeškega faktorja⁶. S temi naložbami, ustrezno povezanimi z naložbami v druge razvojne dejavnike, se da pojasniti največji del razlik v gospodarski razvitosti med državami. Spoznanje o tej naložbeni oziroma ekonomski funkciji izobraževanja je spodbudilo na eni strani veliko zanimanje za razvoj izobraževanja v večini držav, na drugi strani pa intenzivno proučevanje ekonomskih vidikov te dejavnosti.

Dva bistvena pogoja za učinkovito uporabo nekega razvojnega dejavnika sta njegova kakovost in stopnja izkoriščenosti⁷. Pomen teh dveh pogojev se danes največ povezuje s kakovostjo človeškega faktorja kot razvojnim dejavnikom. Zunanji izraz tovrstnih prizadevanj je na eni strani jasno poudarjanje potrebe po prehodu od kvantitativnega h kvalitativnemu razvoju v izobraževalnih reformah v skoraj vseh državah, na drugi strani pa vrsta akcij za zmanjšanje brezposelnosti v večjem delu sveta, zlasti razvitega.

4.2. Izobraževanje kot naložba in kot poraba – učinki

Dva vidika izobraževanja (je hkrati naložba in poraba) odsevata dvojno funkcijo izobraževanja v družbenem razvoju, ekonomsko in neekonomsko, ki se izraža v učinkih izobraževanja. Dvojno naravo izobraževanja je mogoče opazovati z vidika posameznika in družbe, torej z mikro in makro vidika. V obeh primerih se pojavljata dva problema, od katerih je eden lažje rešljiv kot drugi. Na eni strani gre za problem ugotavljanja in merjenja obeh vrst učinkov, na drugi strani pa za problem ugotavljanja in ločevanja stroškov, povezanih z eno ali drugo vrsto učinkov izobraževanja.

Problem ugotavljanja in merjenja obeh vrst učinkov – posameznik povprašuje po izobraževanju na eni strani zato, ker želi vlagati za višje osebne dohodke v prihodnosti, na drugi strani pa zato, ker je izobrazba potrošna dobrina, ki mu prinaša zadovoljstvo v

⁵ Elemente te teorije (Human Capital Theory) je podal na letnem srečanju ameriške zveze ekonomistov v decembru 1960 (v Saint Louisu), objavljeni pa so bili v naslednjem članku: Schultz, Theodore: »Investment in Human Capital«, 1961.

⁶ Pri posameznih avtorjih naletimo na naslednje izraze za te naložbe: naložbe v človeka (human investment), oblikovanje človeškega kapitala (human capital formation), naložbe v ljudi (investment in people), naložbe v izobraževanje (educational investment), itd.

⁷ Pri tem izhajamo iz Denisonove kategorizacije dejavnikov gospodarske rasti glede na njihov vpliv (na gospodarsko rast):

- sprememba količine posameznih proizvodnih dejavnikov,
- sprememba učinkovitosti posameznih proizvodnih dejavnikov kot posledica spremembe njihove kakovosti in/ali stopnje njihove izkoriščenosti.

sedanjost in prihodnost. Potrošne koristi od izobraževanja, za katere se uporablja tudi izraz neekonomske ali nedenarne koristi, posamezni avtorji definirajo različno široko.⁸ Večini je skupno stališče, da visoka izobrazba in izobraževanje prinašata bistveno več teh koristi kot nižje oziroma prehodne ravni izobraževanja.

Naložbena sestavina učinkov izobraževanja pa v resnici določa pojem vrednosti izobraževanja in daje njegovim učinkom ekonomski pomen. Pod ekonomskimi učinki izobraževanja (neposrednimi in posrednimi) razumemo predvsem tiste učinke, ki imajo določen vpliv na gospodarsko rast države; torej pri tem opazujemo učinek izobraževanja na povečanje dohodka z vidika družbe - družbenega proizvoda ali narodnega dohodka – in z vidika posameznika – osebnega dohodka. Kako pojmuje oziroma kam vključujemo stroške in izdatke za izobraževanje, je izredno pomembno za zagotavljanje zadostnih sredstev, ki jih daje družba oziroma država za izobraževanje. V teoriji obstajata dva skrajna načina pojmovanja stroškov oz. izdatkov za izobraževanje :

1. stroškovni oziroma potrošni in
2. naložbeni⁹.

Po prvem, stroškovnem načinu se vsi neposredni družbeni izdatki za izobraževanje pojmujejo kot tekoča poraba. Za drugi, naložbeni način obravnavanja izobraževanja, pa je značilno, da pojmuje vsa porabljen sredstva za izobraževanje kot naložbo in jih primerja z ekonomskimi koristmi izobraževanja.

Ali vlagamo preveč ali premalo v izobraževanje, torej ni odvisno od razpoložljivega družbenega proizvoda, ampak od tega, ali izobraževanje prispeva k povečanju družbenega proizvoda več (premajhna vlaganja) ali manj (prevelika ali zgrešena vlaganja) kot druge naložbe, torej naložbe v druge oblike oziroma v druge oblike kapitala oziroma v druge proizvodne dejavnike.

⁸ V glavnem pa navajajo naslednje ključne skupine potrošnih koristi od izobraževanja za posameznika:

- nedenarna zadovoljstva z izobraževanjem,
- povečana učinkovitost gospodinjstev pri zadovoljevanju njihovih končnih potreb,
- vpliv na številne druge aktivnosti in obnašanje posameznikov,
- spremembe potrošnikovega izbora prek povečane sposobnosti za porabo in želje po povišanju življenjskega standarda.

Ostaja tudi mnenje, da so potrošne koristi od izobraževanja z vidika posameznika tiste, ki so vključene v »teorijo potrošnikovega obnašanja« (Vir: IEE, op. cit., str .982), v nasprotju z naložbami, ki so vključene v teorijo človeškega kapitala (op. M. B.)

⁹ Pri utemeljitvi obeh načinov v nadaljnjem besedilu izhajamo predvsem iz ugotovitev Marije Ratković (glej članek: Ratković, Marija: »Efikasnost investiranja i obrazovanja, 1984).

4.3. Vplivi izobraževanja na gospodarski razvoj – teoretične osnove razmerja

Izobraževanje je, kot smo že dejali, pomemben dejavnik gospodarske rasti. Milena Bevc (1990: 12) meni, da je napredek v znanju največji in temeljni razlog za nenehno dolgoročno rast proizvoda na enoto inputa. Odnos med izobraževanjem in gospodarsko rastjo oziroma med izobraževanjem in gospodarskim ter družbenim razvojem je doslej proučevalo mnogo teoretikov in analitikov. Pri tem so v preteklosti predvsem iskali, kaj je vzrok in kaj posledica. O medsebojni vzročni povezanosti izobraževanja in gospodarske rasti je bilo doslej izraženih veliko domnev in predpostavk, nikoli pa ni bila dokazana niti teoretično niti empirično. Po predpostavki prispeva izobraževanje h gospodarski rasti s tem, da poveča produktivnost delovne sile. Na splošno imajo razvitejša države bolj razvito izobraževanje, vendar pa ni dokazano, da izobraževanje vedno poveča produktivnost posameznika (izobrazba je lahko tudi sredstvo za selekcijo pri zaposlovanju¹⁰ itd.) oziroma, da je nujni pogoj za večjo gospodarsko razvitost.

Schultz – utemeljitelj pojma človeški kapital in ekonomskega pomena izobraževanja – in drugi ekonomisti (predvsem Denison in Psacharopoulos) so dokazali, da je velik del gospodarske rasti mnogih držav mogoče pojasniti z naložbami v izobraževanje. Na drugi strani pa so v mnogih državah tretjega sveta ogromne naložbe v izobraževanje ostale brez večjega vpliva na gospodarsko rast.

V novejših raziskavah o odnosu med izobraževanjem in gospodarsko rastjo je vedno bolj v ospredju vprašanje, katere vrste izobraževanja najbolj pospešujejo gospodarsko rast: splošno, poklicno ali tehnično izobraževanje, formalno ali neformalno izobraževanje itd. Mnenja o tem so različna. Teza o izrednem pomenu poklicnega in tehničnega izobraževanja za gospodarsko rast,¹¹ na kateri je v preteklosti temeljila tudi politika posojil Svetovne banke za razvoj izobraževanja v državah v razvoju, empirične analize niso potrdile (Beverc, 1990: 11-15).

¹⁰To na takšen ali drugačen način trdi vrsta teorij, za katere se uporablja skupen izraz »teorija selekcioniranja«. Te teorije so se razvile v sedemdesetih letih z namenom zavreči omejeno osnovno tezo teorije človeškega kapitala – izobrazba poveča produktivnost posameznika.

¹¹ Čeprav je Foster že leta 1969 ustvarjalno kritiziral »poklicno šolsko zmoto«, še danes mnogi teoretiki in praktiki poudarjajo potrebo po večji poklicni usmerjenosti učnega programa.

4.4. Donosnost naložb v izobraževanje s poudarkom na rezultatih empiričnih analiz

Ekonomsko učinkovitost naložb v izobraževanje definiramo kot neto učinek ocenjenih celotnih (dejanskih) stroškov in učinkov izobraževanja. Med tremi osnovnimi oblikami oziroma merili analize stroškov in koristi na področju izobraževanja najpogosteje uporabljamo interno stopnjo donosa¹². Ločimo še povprečno in mejno interno stopnjo donosa naložb v izobraževanje¹³, ki se razlikujeta po zajetih stroških in koristih in po pomenu. Kmalu po nastanku teorije in modela človeškega kapitala ter vse večjega pomena vloge izobraževanja na gospodarstvo in blaginjo ljudi so v iskanju odgovorov na številna vprašanja, začeli empirično ocenjevati donosnost naložb v izobraževanje (Herzog, 1986: 445-450).

Tabela 4.1: Stopnje donosa naložb v izobraževanje po skupinah držav (1985-1990) v odstotkih

	Družbena stopnja donosa			Individualna stopnja donosa		
	OI	SI	VI	OI	SI	VI
NERAZVITE DRŽAVE (Afrika, Azija, Latinska Amerika)	26-27	15-18	13-16	31-45	15-26	18-32
RAZVITE DRŽAVE	-	11	9	-	12	12

Vir: prirejeno po Psacharopoulos, George (1991:586).

Legenda: OI – osnovno izobraževanje, SI – srednje izobraževanje, VI – visoko izobraževanje

Sklepne ugotovitve o donosnosti naložb v izobraževanje na osnovi dosedanjih empiričnih analiz v svetu so:

1. Družbena stopnja je zaradi javne podpore izobraževanja oziroma večjih stroškov, ki jih ima z izobraževanjem družba glede na posameznika, v vseh državah in na vseh ravneh izobraževanja nižja od individualne stopnje. Pri tem so razlike med tema stopnjama (družbeno in individualno) praviloma največje v najmanj razvitih državah in na najvišji ravni izobraževanja. V najmanj razvitih državah, predvsem v deželah Afrike in Azije, namreč družba praviloma pokrije večji delež celotnih družbenih stroškov izobraževanja na enoto kot v drugih državah ali na drugih ravneh izobraževanja.
2. Stopnje donosa se praviloma z ravnijo izobraževanja znižujejo. Največja donosnost naložb v osnovno izobraževanje je posledica medsebojnega vplivanja nizkih stroškov

¹² Glavni razlog za to je, da nasprotno kot drugi dve merili oz. metodi ni odvisna od nekega predvidenega diskontnega faktorja (obrestne mere).

¹³ Podrobno teoretično utemeljitev različnih vrst interne stopnje donosa naložb v izobraževanje; glej v doktorski disertaciji M. Ratković (Troškovi i efekti investiranja v obrazovanje, 1980, op. cit.).

tega izobraževanja v primerjavi s stroški srednjega in visokega izobraževanja in precejšnjih razlik v produktivnosti med tistimi, ki so končali osnovno šolo, in nepismenimi.

3. Stopnje donosa se z gospodarskim razvojem in s širjenjem izobraževanja (povečanje zaloge kapitala) kot naravnim pojavom v vsaki družbi znižujejo, vendar razmeroma počasi.
4. Donosnost naložb v poklicno-tehnične smeri izobraževanja (predvsem srednjega) je po ugotovitvah nekaterih raziskav Unesco Inštituta za statistiko manjša kot donosnost naložb v splošne smeri.¹⁴
5. Donosnost naložb v izobraževanje se zmanjšuje s podaljševanjem trajanja izobraževanja na določeni ravni. Pri tem so praviloma največje rezerve na tretji ravni izobraževanja, zlasti v manj razvitih državah afriške celine, kjer je število študentov, ki diplomirajo v rednem roku, sorazmerno manjše kot v drugih državah sveta.
6. Naložbe v povečanje kakovosti izobraževanja so pri ustrezni izhodiščni količini (določeno predhodno širjenje izobraževanja je pogoj za prehod k spremembam v kakovost izobraževanja) donosnejše od naložb v nadaljnje širjenje izobraževanja, zlasti v manj razvitih državah ali območjih.
7. Naložbe v izobraževanje žensk so praviloma donosnejše od naložb v izobraževanje moških, kljub temu, da skoraj v vseh državah ženske iz različnih razlogov zaslužijo bistveno manj kot moški. Vzrok za tak rezultat je v tem, da je stopnja donosa naložb v izobraževanje relativno merilo – koristi od izobraževanja meri z razlikami v osebnih dohodkih in jih primerja s stroški.
8. Donosnost naložb v šolsko izobraževanje se poveča, če vlagamo tudi v razvoj (količino, kakovost) predšolskega izobraževanja in vzgoje, saj gre za dopolnjujoče se naložbe (Bevc, 1991: 108-113).

V naslednjem poglavju želim izpostaviti in opredeliti razvojno krizo na afriški celini, saj je pri iskanju in analiziranju vzrokov dejanske razvojne ali nerazvojne krize potrebno širše razumevanje od upoštevanja zgodovinskih okoliščin ter dolžniške krize, pa tja do neučinkovite mednarodne pomoči ob poudarku pomena naložb v človeški kapital. Predstavila bom izobraževalni sistem v Afriki, njegove lastnosti in pomankljivosti. Hkrati pa želim predstaviti razmere v afriškem šolstvu na različnih ravneh izobraževanja; tja od primarnega do terciarnega izobraževanja ob upoštevanju visoke nepismenosti afriške populacije.

5. IZOBRAŽEVANJE V ZANKAH AFRIŠKE NERAZVITOSTI

»Vzgoja in izobraževanje sta ena od poglobitnih poti, ki vodijo h globljim in skladnejšim oblikam človeškega razvoja in s tem k zmanjšanju in preprečevanju revščine, izključevanja, zatiranja in vojn.«¹⁵

V današnjem svetu geografski položaj ali naravna bogastva sama po sebi nista prednost posamezne države pred drugimi. Pomembnejše je, kako so narodi znali izkoristiti prednost naglega tehnološkega razvoja. Velik del nekoč imenovanega tretjega sveta, zdaj dežel v razvoju, (večina Afrike, Latinske Amerike in Južne Azije), je v preteklih desetletjih doživel demografsko ekspanzijo. Gospodarski napredek v mnogih od teh dežel ovirajo omejeni tehnološki viri, preskromno število raziskovalcev in kvalificiranih delavcev ter nezadostne naložbe v izobraževanje. Afrika se kot dežela nerazvitega sveta sooča z ogromnimi težavami izobraževalnih struktur, saj so se izobraževalni sistemi, podedovani še iz časov kolonializma, prepogosto ohranili bolj ali manj nedotaknjeni, češ da gre za »ohranjanje merik«. To dejansko pomeni, da je izredno majhna elita deležna povsem enakega izobraževanja, kakršnega bi imela na razpolago v Evropi, medtem ko velikanska večina sploh ni deležna sodobnega šolanja. Nezmožnost teh izobraženih elit, da bi v svojih deželah preobrazile fevdalne družbene strukture in tradicionalno samozadostno kmetijstvo, je v kričečem nasprotju z uspehom vzhodnoazijskih elit, ki so uspele narediti svoja gospodarstva bolj učinkovita od zahodnih gospodarstev, ki so jih na začetku posnemala (Lipuzič, 1996: 52). V večini afriških držav je primarni vzrok za kritične razmere celine gospodarstvo, ki je – z redkimi izjemami – v slabšem položaju kot v petdesetih in šestdesetih letih, ko je razpadel kolonialni sistem. Poleg slabih gospodarskih razmer v afriških državah poslabšujejo življenje še pogoste državljanske vojne, državni udari in splošna politična nestabilnost. Druge slabosti so nastale po osamosvojitvi zaradi povsem neustreznih naložb v izobraževanje, v razvoj podjetniške kulture, znanstvenega raziskovanja in tehnične opreme. Ko so Združene države Amerike za raziskovalno dejavnost in razvoj dajale po 200 dolarjev na leto na prebivalca, je Afrika zmogla manj kot dolar (Development of Education in Africa, http://www.adeanet.org/newsletter_home.htm, 10. 03. 2003).

¹⁴ O tem več glej na spletni strani »The Unesco Institute for Statistics«, <http://www.unesco.org/statistics>.

¹⁵ Iz predgovora Jacquesa Delorsa h knjigi :Učenje:Skriti zaklad, Unesco 1996.

Nekateri zahodni analitiki menijo, da se morajo države Podsaharske Afrike znova spoprijeti z gospodarskimi reformami in se vrniti k tako imenovanemu strukturnemu prilagajanju (»structural adjustment«), to je k ukrepom, ki bodo spodbujali svobodno podjetništvo ter naložbe zahodnih držav in Svetovne banke v gospodarstvo (Lipužič, 1996: 71).

5.1 Izobraževalni sistem v Afriki

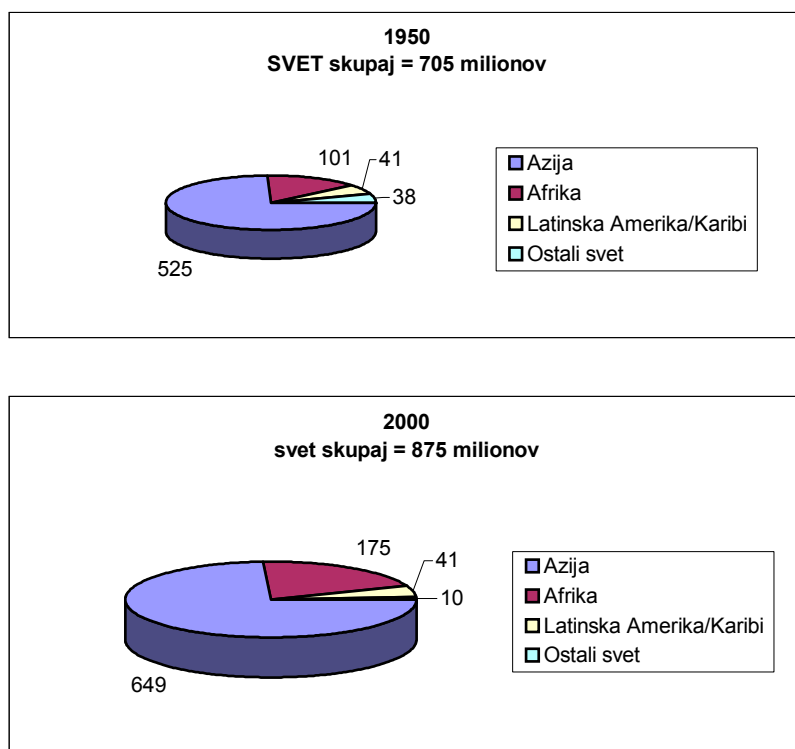
Izobraževalni sistem v Afriki se od leta 1988 sooča z ogromnimi težavami ter izzivi. Afrika je namreč tista regija na svetu, ki beleži najnižjo stopnjo vpisanih v različne ravni izobraževanja. Vzgojno-izobraževalni sistem je na afriški celini prirejen po angleškem in francoskem izobraževalnem sistemu. Pouk poteka v angleškem oziroma francoskem jeziku, kar predstavlja eno od največjih ovir, saj večina mladih vpisanih v različne ravni izobraževanja, angleščine in francoščine sploh ne razume, da bi lahko tekoče sledila razlagi. Problem, ki je prav tako pereč, je kronično pomanjkanje učbenikov in šolskih pripomočkov, zato je pridobivanje znanj v glavnem odvisno od učiteljevega nareka. Tak način seveda bistveno zavira učni proces, zato večina učiteljev ne zmore v celoti odpredavati zastavljene učne snovi. Tisk je predrag, ponekod učbenike celo uvažajo, še vedno pa je glavni učni pripomoček kreda. Le redke afriške države omogočajo osnovnošolsko izobraževanje za vse, kljub dejstvu, da so mnoge neodvisne že približno trideset let. Na srednješolski stopnji so dosežki še slabši, saj večina afriških držav nudi srednješolsko izobraževanje le 4 do 5 odstotkom otrok v posamezni starostni skupini. Manj kot dva odstotka afriške mladine pa nadaljuje s kako obliko izobraževanja po srednji stopnji. Tisti, ki so takšnega izobraževanja deležni, so le redko usmerjeni v znanost ali tehnologijo (Chung, 1996: 30).

V nadaljevanju poglavja želim predstaviti vse večji problem nepismenosti afriškega prebivalstva, kar še dodatno znižuje učinkovitost izobraževalne strukture. Osvetliti želim tudi razmere, ki oblikujejo afriški izobraževalni sistem na različnih ravneh izobraževanja, od primarnega šolstva pa tja do univerzitetnega izobraževanja.

5.1.1. Nepismenost afriške celine in strategija njenega zmanjševanja

Po ocenah Unesca približno milijarda ljudi po vsem svetu ne zna brati in pisati. Organizacija ZN za izobraževanje, znanost in kulturo v svojem poročilu sporoča, da skoraj 113 milijonov otrok v deželah v razvoju nima možnosti šolanja. Od tega je skoraj dve tretjini deklic. Izmed vseh celin ima Afrika največji delež nepismenega prebivalstva, saj je v letu 2000 dosegla kar 175 milijonov nepismenega prebivalstva (Graf 5.1). Najvišja stopnja nepismenosti afriškega prebivalstva, več kot 70 %, je v deželah južno od Sahare (Čad, Niger, Gvineja, Gambija, Somalija, Sudan). Podobne razmere so samo še v Južni Aziji. Večji delež pismenega prebivalstva zasledimo samo v Južnoafriški republiki ter v nekaterih drugih področjih Afrike, kjer je zaposlitev v industriji zahtevala vsaj minimalno izobrazbo, kot npr. v Rodeziji in Katangi (Adult Illiteracy At A Glance, <http://www1.worldbank.org/education/adultoutreach/index.rate.asp>, 17. 05. 2003).

Graf 5.1: Obseg nepismenih ljudi po regijah v milijonih, 1950 in 2000

Vir: World education report, 2000: 17.

Delež nepismenih je še posebno visok za afriške ženske, kjer je glavni razlog v samem zgodovinskem zanemarjanju izobraževanja žensk v številnih afriških državah. Ženske in dekleta predstavljajo kar dve tretjini vseh nepismenih Afričanov. V Burkini Faso, Nigeriji

in Sierra Leone je delež nepismenih žensk skoraj za polovico višji od deleža nepismenih moških (World Development Indicators, 2002: 13).

Tabela 5.1: Obseg nepismenega prebivalstva nad 15 let v Afriki, 1990-2015

	Leto	Populacija nad 15 let					
		Stopnja nepismenosti (%)			Nepismeno prebivalstvo v milijonih		
		MŽ	M	Ž	MŽ	M	Ž
Afrika	1990	51,2	40,2	61,8	176	68	108
	1995	45,6	35,4	55,6	181	70	111
	2000	40,2	30,9	49,2	183	70	113
	2005	35,2	26,9	43,3	183	70	113
	2010	30,8	23,5	37,9	181	69	112
	2015	26,8	20,5	33,1	179	68	111
Pod-saharska Afrika	1990	50,8	40,7	60,5	131	52	80
	1995	45,2	35,7	54,3	135	53	82
	2000	39,7	31,1	48,0	136	53	83
	2005	34,6	26,9	42,0	136	52	83
	2010	30,0	23,3	36,6	134	52	82
	2015	26,1	20,3	31,8	133	52	81

Vir: Unesco Institute for Statistics, Literacy and Non Formal Education Sector, <http://www.unesco.org/statistics>, 17.05.2003.

Kot je razvidno iz zgornje tabele vidimo, da so ocene o zmanjševanju deleža nepismenih na afriški celini v prihodnje dokaj optimistične. Opazen je trend zmanjševanja nepismenosti v posameznih letih. Tako naj bi bilo leta 2015 nepismenih še 179 milijonov Afričanov oziroma 26,8 %; kar dokazuje dobro 15-odstotno znižanje nepismenosti v obdobju 2000-2015. Najbolj zaskrbljujoče so razmere v Podsaharski Afriki, ki bo težko dosegla cilje, postavljene v okviru izobraževalne konference v Dakarju (Dakar Conference on Education, <http://www.unicef.org/newsline/00pr28.htm>, 10.06.2003).

Takšno stanje afriškega kontinenta je seveda posledica slabih razmer v izobraževalnih strukturah (Léna, 1996: 22). Svetovna banka je v svojih raziskavah o pomoči nerazvitega sveta ocenila, da je minimalna količina denarja potrebna, za iztrebljanje nepismenosti v Afriki, vsaj 2,5 milijarde USD ter 10 milijard USD za izvajanje intenzivne izobraževalne politike na vseh ravneh izobraževanja, saj so razmere na področju primarnega, sekundarnega in terciarnega izobraževanja zastrašujoče. Več kot 40 milijonov afriških

otrok sploh ni vključenih v kakršnekoli izobraževalne strukture. V razne srednje šole je zajeto manj kot 10 % mladine v starostni skupini od 15 do 19 let. Veliko mladih afriških držav nima lastnih visokih šol in s tem možnosti za formiranje lastne nacionalne inteligence (Lipuzič, 1996:70). O tem pa več v sledečem podpoglavju, kjer želim izpostaviti razmere afriških izobraževalnih struktur na različnih ravneh šolanja.

5.1.2 Primarno izobraževanje v Afriki

V obdobju 1950-1990 je bilo na afriškem kontinentu mogoče zaznati trend povečevanja deleža vpisanih v osnovnošolsko izobraževanje z 9 milijonov v letu 1950 na 100 milijonov v letu 1999 (Tabela 5.2).

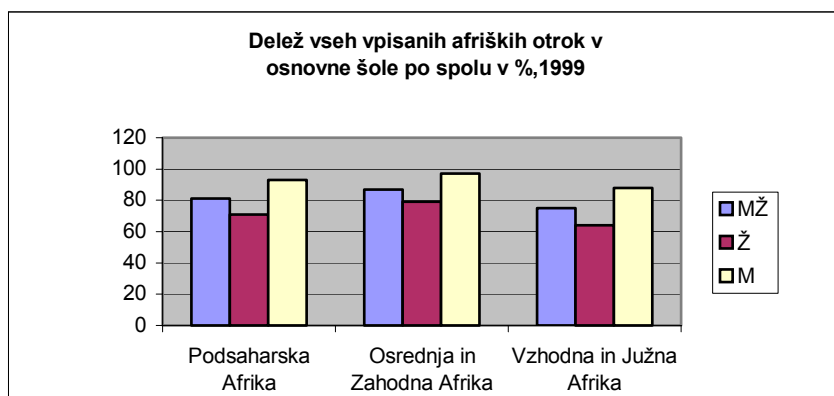
Tabela 5.2: Primarno izobraževanje v milijonih po svetu, 1950-1999

	1950	1960	1970	1980	1990	1999
Svet skupaj	206	342	411	542	597	668
Afrika	9	19	33	62	81	100
Azija	84	183	253	339	367	410
Evropa	75	79	55	52	49	46
Latinska Amerika	15	27	44	65	76	85
Severna Amerika	24	34	26	23	25	27

Vir : World educational Report (2000: 41).

Najbolj zastrašujoče razmere na področju osnovnošolskega izobraževanja so v Podsaharski Afriki, kjer je bilo leta 2000 število vseh vpisanih v osnovne šole le 81 milijonov otrok. Velika večina vseh teh vpisanih otrok (87 %) je obiskovala državne šole. Vloga privatnega osnovnošolskega izobraževanja je v Afriki še vedno izredno majhna ter zajema le peščico vseh vpisanih otrok. Izjeme predstavljajo nekatere države Podsaharske Afrike (Kamerun, Čad, Lesoto, Mali, Zimbabve), kjer postaja privatno primarno izobraževanje vse pomembnejše. Delež vseh vpisanih otrok v osnovnošolsko izobraževanje se po posameznih regijah afriškega kontinenta razlikuje, kot to prikazujejo kazalci v Grafu 5.2.

Graf 5.2: Delež vseh vpisanih afriških otrok v osnovne šole po spolu v odstotkih, 1999

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 70).

Afrika je edina regija, kjer je bil delež vpisanih v osnovno šolo v posamezni starostni skupini do 10 let nižji v devetdesetih letih od deleža vpisanih v osemdesetih letih. To nam nadzorno prikazuje tudi kazalci v Tabeli 5.3, iz katere je razvidno, da je bil največji odstotek vseh vpisanih otrok v osnovne šole do 10 let bil v Vzhodni in Južni Afriki v letu 2000.

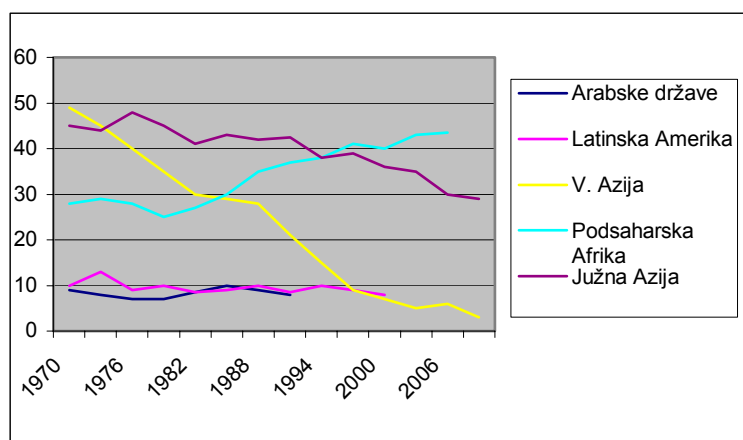
Tabela 5.3: Delež vpisanih otrok v posamezni starostni skupini do 10 let po spolu, 2000

	Delež vseh vpisanih otrok v osnovne šole do 10 let (%)		
	MŽ	M	Ž
Pod-Saharska Afrika	60	63	57
Srednja in Zahodna Afrika	54	59	49
Vzhodna in Južna Afrika	67	69	66

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 72).

Usmeritev razvoja v smislu Unescovega gesla »Izobraževanje za vse« bo na afriškem kontinentu zahtevalo več kot zgolj podaljševanje šolanja. V nekaterih afriških deželah južno od Sahare lahko pričakujemo, da bo sedanji povprečni šestletni deček dobil le malo več kot dve leti formalne izobrazbe, deklica pa komaj leto dni. Tako znaša ocena let šolanja za moške v Nigru 2,8 let, za ženske pa 1,4 leta (World education report, 2000: 44).

Graf 5.3: Delež otrok v odstotkih, ki niso zajeti v primarno izobraževanje na afriškem kontinentu, izbrana leta

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 89).

Kot je razvidno iz zgornjega grafa, 43 milijonov prebivalcev Podsaharske Afrike leta 2000 ni bilo vključenih v osnovnošolsko izobraževanje. Ob tem je še posebej skrb vzbujajoča naraščajoča krivulja.

Vzroke za slabo stanje afriškega osnovnošolskega izobraževanja lahko iščemo v samem jedru izobraževalnih sistemov. V veliki večini afriških držav traja osnovna šola le 7 let, od 7 do 14 leta starosti. V njej se otroci naučijo pisati, brati in računati. Ker ni sprotnega preverjanja znanja, ki bi šolarje motiviralo k učenju in ga utrjevalo, so rezultati ob mali maturi, tj. po koncu 7. razreda, precej klavrnii. Ker je skoraj večina afriških držav podeželskih, morajo najbolj oddaljeni otroci vsak dan do šole prepešačiti do 30 kilometrov. Kljub obveznem osnovnošolskemu izobraževanju obiskuje pouk še vedno približno polovica šoloobveznih otrok. Če upoštevamo še kakšne učne pripomočke in učbenike imajo na voljo učenci v afriških državah južno od Sahare, potem je razumljivo, da osnovna šola ne more uresničiti takšnih ciljev kot v razvitih državah. Vsako leto zaključi osnovno šolo na afriški celini od 60-100.000 učencev. V srednje šole pa se jih uspe vpisati zgolj 5-8 odstotkov (Lavrič, 1995: 38). Kaj se torej zgodi z ostalimi 90 %, pa si lahko le mislimo. O tem pa več v nadaljevanju dela.

5.1.3 Sekundarno izobraževanje v Afriki

Mnoge afriške države nudijo srednješolsko izobraževanje le 4 do 5 odstotkom otrok v posameznih starostnih skupinah. V veliki večini teh držav zaradi nagle demografske rasti in splošne gospodarske nerazvitosti pričakujejo nadaljnje slabšanje razmer na področju srednjega šolstva (World Development Indicators, 2002: 16).

Po ocenah Unesca je bilo leta 2000 v Podсахarski Afriki 14,4 milijonov srednješolcev vpisanih v sekundarne ravni izobraževanja, od tega jih je več kot 10 milijonov v Vzhodni in Južni Afriki (Tabela 5.4).

Tabela 5.4: Skupen vpis afriških otrok v srednje šole, 2000

	Skupen vpis v srednjo šolo	% Ž
Podсахarska Afrika	14.400	44
Osrednja in Zahodna Afrika	4.082	36
Vzhodna in Južna Afrika	10.318	47

Vir: Sub-Saharan Africa regional report (2001: 77).

Glavna pomanjkljivost afriškega srednješolskega izobraževanja je pomanjkanje poklicnih šol. Večina srednjih šol je še vedno nekakšnih gimnazij, ki omogočijo splošno izobrazbo, s katero pa večina dijakov ne more do kruha. V predelih Srednje in Zahodne Afrike je razporeditev poklicnih šol najbolj močno razširjena, saj je bilo v letu 2001 vpisanih vanje kar 17 % afriških srednješolcev (Tabela 5.5).

Tabela 5.5: Sekundarno izobraževanje glede na programske smeri v odstotkih, 2001

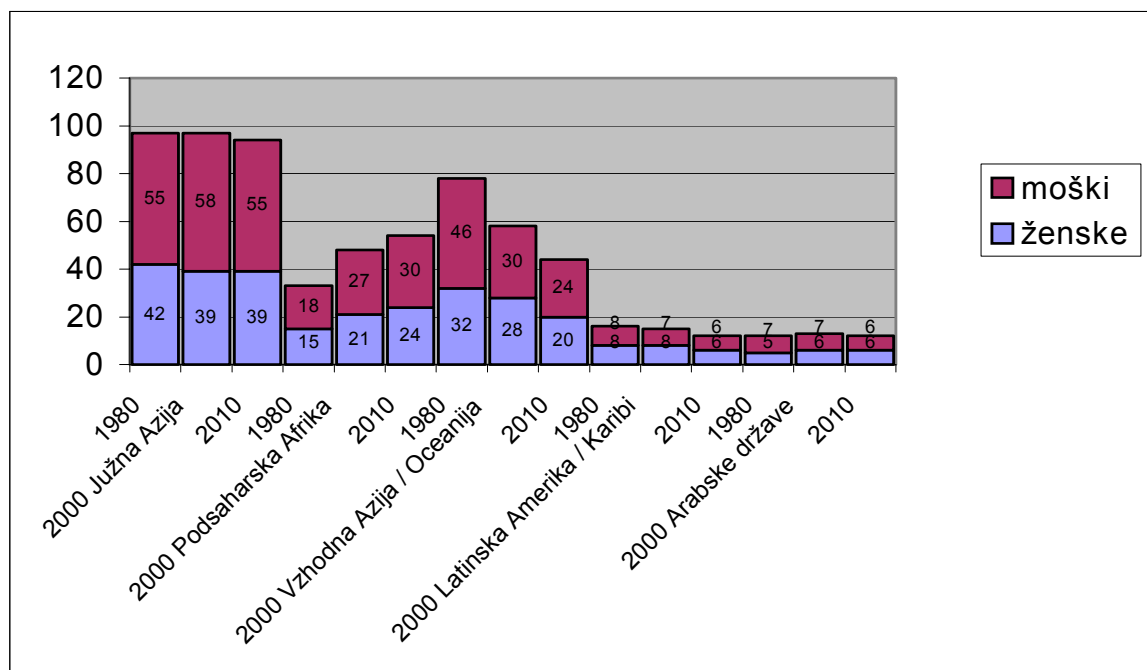
	Skupaj	Vpis v srednje šole glede na programske smeri - %	
		Splošne	Poklicne
Podсахarska Afrika	13.957	94	6
Osrednja in Zahodna Afrika	3.990	83	17
Vzhodna in Južna Afrika	9.967	98	2

Vir: Secondary Education in Africa, <http://www.worldbank.org/afr/seia/thematic.htm>, 21. 5. 2003.

Podсахarska Afrika je edina regija, kjer se število mladine v starostni skupini od 15-20 let, ki ni zajeto v sekundarne ravni izobraževanja še povečuje. Po ocenah Unesca se bo to

število do leta 2010 povzpelo na 54 milijonov; od tega bo moški spol predstavljal 30 milijonov, ženski pa 24 milijonov (Graf 5.4).

Graf 5.4: Delež mladih prebivalcev, ki niso zajeti v srednješolske stopnje izobraževanja v milijonih po regijah v odstotkih, izbrana leta

Vir: World education report (2000: 63).

Posledice nizkega deleža vpisanih v srednje šole je mnogo težje analizirati kot razmere na osnovnošolskih ravneh. V Afriki imajo osnovne šole še vedno pomembno vlogo, saj so pogosto edine nacionalne ustanove, ki ne postavljajo visokih standardov in kvalifikacij za sprejem. Še posebno težke so razmere v francosko-govorečih afriških državah, kjer so pogoji za vpis na srednje šole izredno zahtevni (World education report, 2000: 60-65).

5.1.4 Terciarno izobraževanje v Afriki

Leta 1998 je bilo v Afriki vpisanih v terciarno izobraževanje samo 4,8 milijonov ljudi oziroma dobre 4 % Afričanov. Tisti, ki so takšnega izobraževanja deležni, so večinoma otroci premožnih plasti. Posledice tako nizkega deleža vpisanih na univerze se zrcalijo predvsem v slabi gospodarski politiki. Univerze naj bi bile namreč tisti dejavnik, ki oblikuje raziskovalno delo in izobražuje visoki kader za reševanje lokalnih problemov (World Economic Outlook, 2001: 34). Tako se Afrika uvršča v regijo z najnižjim deležem vpisanih v posekundarne in terciarne ravni izobraževanja. Takšno stanje posledično vpliva

tudi na vse večji uvoz kapitalno-intenzivne tehnologije in tujih strokovnjakov, inštruktorjev ter sploh visoko kvalificiranega kadra, saj je prisotnost domače izobražene elite izredno majhna, da bi lahko ustvarjala temelje za proces modernizacije, industrializacije domačega gospodarstva ter kmetijskega razvoja v afriških državah (Fincham, 1990: 297-300). V Podсахarski Afriki znaša delež vpisanih na univerze za leto 2000 le 2 %, v Osrednji ter Zahodni Afriki 2,7 % ter v Južni in Vzhodni Afriki 2,3 %. Ta delež zelo različno varira od države do države in celo dosega več kot 7 % vseh vpisanih na univerze v Liberiji, Namibiji, Sudanu ter Cape Verde (Tabela 5.6).

Tabela 5.6: Skupni vpis v terciarno izobraževanje po spolu, 2000

Osrednja in Zahodna Afrika	Skupni vpis v univerze		
	MŽ	M	Ž
Angola	0,8	0,9	0,6
Benin	3,4	5,5	1,4
Burundi	1,0	1,4	0,6
Kamerun	5,2	-	-
Cape Verde	7,3	1,1	3,9
Mali	1,9	-	-
Mavretanija	5,5	-	-
Kongo, Republika	1,4	-	-
Sierra Leone	1,6	1,8	1,4
Čad	1,0	1,7	0,3
Povprečna stopnja	2,7		

Vzhodna in Južna Afrika	Skupni vpis v univerze		
	MŽ	M	Ž
Botsvana	3,5	3,9	3,1
Komori	1,0	1,2	0,9
Etiopija	1,0	1,6	0,4
Kenija	1,5	2,0	0,9
Lesoto	2,0	1,5	2,6
Madagaskar	2,3	2,5	2,1
Mavritius	7,4	7,9	6,8
Namibija	7,3	6,8	7,8
Svazi	5,1	5,4	4,8
Zimbabve	3,8	5,7	1,9
Povprečna stopnja	2,3		

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 88).

Položaj žensk je na področju terciarnega izobraževanja še bolj zastrašujoč kot na ravni sekundarnega šolstva. Situacija je najslabša v predelih Osrednje in Zahodne Afrike, saj predstavlja ženska populacija le dobro četrtino vseh vpisanih na univerze.

Glavni krivec za to je še vedno tradicija. Afriške univerze so glede na različne znanstvene vede razdeljene na tehnične, humanistične, zdravstvene in družboslovne univerze (Lavrič, 1995: 38). V povprečju se največ študentov vpiše na družboslovne oziroma humanistične univerze. Takoj za tem sledijo zdravstvene univerze ter univerze za socialno delo s 50 % stopnjo vpisa v Liberiji in 40 % stopnjo vpisa v Eritreji, kjer je tudi največ vpisanih žensk.

Tehnične univerze so v Afriki deležne malo zanimanja z 1 % vpisa v Cape Verde ter 22 % v Botsvani (Tabela 5.7).

Tabela 5.7: Porazdelitev vseh vpisanih študentov v odstotkih glede na smer študija, 2000

Država	Skupaj	Vsi vpisani študentje glede na smer študija (%)					
		Splošna smer	Pedagoška smer	Družbene in humanistične smeri	Znanost	Tehnične smeri	Zdravstvo in Socialno delo
Južna Afrika	633 918	-	23	55	8	7	5
Benin	16 284	-	2	68	19	5	4
Botsvana	5 532	-	19	50	22	6	-
Kamerun	66 902	-	9	60	24	3	1
Cape Verde	96 681	-	9	53	19	1	9
Eritreja	3 994	40	9	28	11	4	1
Gabon	7 473	-	7	66	11	1	15
Liberija	20 804	-	2	35	1	6	50
Madagaskar	31 013	-	3	64	13	6	11
Zambija	22 701	-	32	33	8	22	3

Vir: Sub-Saharan regional report (2000: 88).

Pri določanju pomena terciarnega izobraževanja v Afriki bi morala igrati večjo vlogo sama vlada, ki bi morala nujno zagotoviti trdne temelje terciarnemu izobraževanju ter tako ponovno opredeliti celotni izobraževalni sistem.

5.1.5 Pomen ter delež učiteljev v sistemu izobraževanja

Izobraževanje je delovno intenzivna dejavnost, kjer so plače neizogibno največji delež šolskih proračunov. Zato so učiteljske plače največkrat najprimernejša tarča, ko se vlade lotijo omejevanja stroškov za izobraževanje. Značilen zgled za to so programi strukturnega prilagajanja v afriških državah, kjer so najprej zmanjšali število nepedagoškega osebja ter znižali minimalne kvalifikacijske zahteve za učitelje in njihove že tako skromne plače, hkrati pa učiteljem povečali učno obveznost.

Študije v 80. letih so pokazale, da so se učiteljske plače na afriškem kontinentu realno znižale do 30 % in še zamujajo po več mesecev. Učitelji se neredko uvrščajo v revnejše plasti prebivalstva, zlasti v Afriki, kjer se ne morejo preživljati samo s plačami, zato si

poskušajo najti dodatne zasluge z nočnim ali manj privlačnim delom v gospodarski dejavnosti, saj njihova povprečna plača znaša dobrih 30 dolarjev. Afrika, še posebno države severno in južno od Sahare, so mnogokrat krčile izobraževalne proračune in odpuščale učitelje, ne glede na njihove kvalifikacije, delovne izkušnje in družinske razmere. Ukrepe so izpeljale brez kakršnegakoli posvetovanja ali pogajanj z učiteljskimi organizacijami. Če so se pa ponekod formalno le pogajali, je bil rezultat vnaprej znan (Education for All: Status and Trends, <http://www.education.unesco.org/efa>, 23. 05. 2003).

Tabela 5.8: Število učiteljev po spolu, glede na različne ravni izobraževanja, 2000

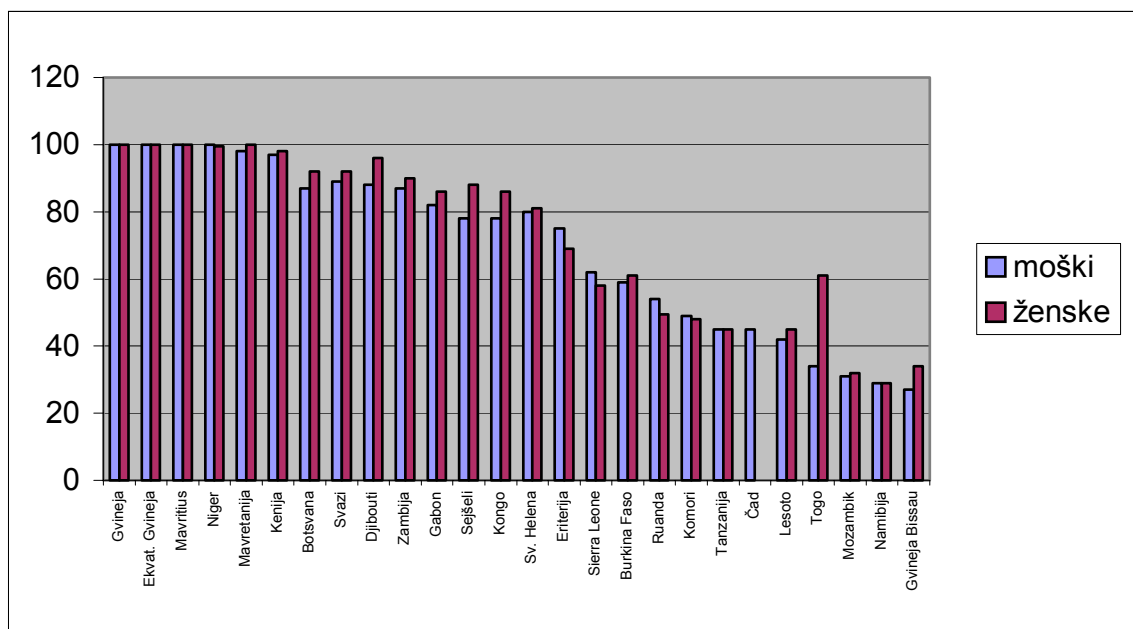
	Število učiteljev na raven izobraževanja							
	Predšolska vzgoja		Osnovna šola		Srednja šola		Univerze	
	Skupaj	% Ž	Skupaj	% Ž	Skupaj	% Ž	Skupaj	% Ž
Podsaharska Afrika	75.532	90	1.409869	37	384.011	31	41.285	28
Osrednja in Zahodna Afrika	18.748	66	432.826	26	161.331	15	8.137	13
Vzhodna in Južna Afrika	54.784	98	977.043	42	222.680	43	33.148	32

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 91).

Kot je razvidno iz Tabele 5.8, delež žensk med učiteljskim osebjem zelo različno varira od države do države. Najbolj pesimistične so razmere na področju srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, kjer je delež kvalificiranih učiteljev premalo zastopan. Velika večina srednješolskega učiteljskega osebja je nekvalificiranih oz. pedagoško neizobraženih. V Ugandi je le 28 % pedagoško izobraženih srednješolskih učiteljev, 57 % učiteljskega osebja je potrebno izobraziti, 15 % pa je popolnoma neizobraženih (Secondary school teachers, <http://www.worldbank.org/afr/seia/thematic.htm>, 21.05.2003). Univerzitetno pedagoško osebje se prav tako sooča z ogromnimi razvojnimi problemi, saj je opazen trend konstantnega zmanjševanja terciarnega učiteljskega osebja. Po ocenah Svetovne banke vsako leto 23.000 univerzitetnih učiteljev emigrira v Združene države Amerike v iskanju boljšega zasluga ter ugodnejše zaposlitve. Približno 10.000 Nigerijcev je danes zaposlenih v Združenih državah Amerike po podatkih Unescovega Instituta za Statistiko (African Universities, <http://www.worldbank.org/afr/findings/english/find39.htm>, 21.05.2003). Nekoliko boljše razmere so na ravni primarnega izobraževanja, kjer je delež pedagoško izobraženega osnovnošolskega učiteljskega osebja nekoliko višji od pedagoško izobraženega učiteljskega osebja na sekundarnem in terciarnem izobraževanju. Ta je znašal leta 2001, po podatkih Svetovne Banke, nekaj več kot 30 % in se zelo različno giblje od

države do države. V Gvineji Bissau je delež izobraženih učiteljev v osnovnih šolah skromnih 28 % oz. 100 % v Ekvatorialni Gvineji, Nigeru, Mavretaniji in Mauritiusu (Graf 5.5).

Graf 5.5: Obseg izobraženih učiteljev v osnovnih šolah po spolu (%) v posameznih afriških državah, 2001

Vir: Sub-Saharan regional report (2001: 94).

Učitelji imajo odločilno vlogo pri izobraževanju afriškega prebivalstva, zato je nujno potrebna reforma tako učiteljskega poklica kot samega izobraževalnega sistema. Pri šolanju afriške populacije bi morali posvetiti večjo pozornost učiteljevi posamični in skupinski odgovornosti, se pravi, da bi moral biti razvoj poklicnega odnosa vodilno načelo. Nadalje bi morali dolžino učiteljskega poklica, usposabljanje pred začetkom poučevanja, praktične izkušnje in stalno strokovno usposabljanje povezati v neprekinjeno dogajanje. Uspeh je odvisen od odgovornega odnosa, tako vsakega posameznika do njegovih nalog kot tistih, ki določajo izobraževalno politiko, ki so zadolženi za šole in katerih vsakodnevno pravilo je izobraževanje (Delacôte, 1996: 26). Izobraževalni sistemi pa naj ne bi imeli samo dobro usposobljenih učiteljev, temveč tudi primerno opremo in učila, knjige, sodobne komunikacijske medije ter ustrezno kulturno in gospodarsko oporo v šolskem okolju.

To pa zahteva odgovorno javno politiko, ki mora predlagati jasno izbiro in po posvetovanju z vsemi prizadetimi opredeliti določeno politiko, ne glede na to ali je

izobraževalni sistem državni, zasebni ali mešani, ponuditi usmeritve, pripraviti systemske temelje in urediti sistem s potrebnimi prilagoditvami (Lipužič, 1996: 25).

Slika 1: Učiteljsko osebje med odmorom v afriških osnovnih šoli Kakomo v Ugandi

Vir: <http://www.edirisa.org> (12. 07. 2003).

V nadaljevanju dela želim predstaviti nekatere ključne dimenzije o položaju šolstva po svetu, saj se razlike med razvitimi in nerazvitimi deželami sveta v izobraževanju poglobljajo ter preraščajo v globalni razvojni problem ter preučiti posledice nekaterih ključnih determinant afriškega razvoja na šolstvo Afrike (dolžniška kriza, zgodovinske okoliščine, ekonomska stagnacija).

5.2 Razlike v šolstvu v svetu se večajo

Poročilo Mednarodne organizacije dela (ILO), Unesca in Svetovne Banke o položaju šolstva v svetu opozarjajo, da se razlike v izobraževanju še poglobljajo – tako med razvitimi in nerazvitimi državami kot med premožnimi in revnimi plastmi prebivalstva znotraj posameznih najrevnejših držav. To spoznanje potrjujejo podatki o deležu za izobraževanje v državnih proračunih ali odstotkih bruto domačega proizvoda ali o stroških za šolstvo v javnih izdatkih. Po podatkih ILO dajejo države povprečno za izobraževanje okoli 5 odstotkov bruto domačega proizvoda (Lipužič, 1999:30). Poročilo Unescove komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje poudarja, da bo treba povečati globalne naložbe v izobraževanje na 6 odstotkov. To pomeni, da bi morala večina držav zagotavljati več denarja za izobraževanje. Večina afriških držav (z najnižjim BDP na prebivalca na

svetu) porabi več kakor 4 odstotke BDP. Drugačna slika stroškov za izobraževanje se pokaže, če kot merilo upoštevamo izobraževalne izdatke na prebivalca. Po podatkih ILO so najvišji v ZDA in Kanadi. V obdobju 1985-92 so se podvojili in dosegli 828 ameriških dolarjev, v državah v razvoju komaj 49, v Podsaharski Afriki celo 28. Na podlagi mednarodnih statističnih podatkov je težko sklepati, kakšen je resničen položaj šolstva v posameznih državah ali območjih sveta, četudi so številke točne. Šele ko se поблиže seznanimo z okoliščinami, ki pojasnjujejo določene podatke, lahko bolje presojamo o resničnem stanju šolstva v posameznih državah. Unicef opozarja, da je izdatek za oborožitev in usposabljanje enega vojaka tolikšen, kolikor znašajo stroški za izobraževanje 80 otrok.

To bomo poskušali predstaviti v naslednjem podpoglavju s poudarkom na pomenu vlaganj v človeški kapital, ki postaja v zadnjem obdobju še kako zelo pomemben dejavnik dviga gospodarskega in družbenega razvoja. Videli bomo, kako skromni so finančni vložki za izobraževanje v deželah v razvoju ter slabe razmere držav Podsaharske Afrike, ki so ujete v skorajda nevidne vložke financiranja v človeški kapital in znanje.

5.3. Vlaganje v človeški kapital

Vlaganja v človeški kapital postajajo vedno bolj pomembna iz dveh vidikov:

- vlaganje v človeški kapital postaja eno od najmočnejših orožij, s katerim oblikujemo prihodnost. Izobraževanje ne dviguje zgolj nivoja življenja z zagotavljanjem večjega števila delovnih mest, boljše izobrazbe ter odpravljanje revščine, temveč generira tako individualno kot nacionalno samospoštovanje;
- pospešeno vlaganje v človeški kapital vodi v razrešitev razpona ekonomskih in družbenih možnosti, ki so na razpolago posameznikom in državam s tem, da se jih osvobodijo od podrejenosti (suženjstva) in odvisnosti ne le od drugih ljudi in držav, temveč tudi od sil neznanja in človeške bede (Todaro, 1997: 41-66).

Uresničitev zgoraj navedenih dejavnikov v vse večjem pomenu naložb v človeški kapital bo na afriškem kontinentu zahtevalo dodatne resurse in politično voljo. Nujna je potreba po izvedbi reforme makro-ekonomskega sistema Črne celine. Potrebno je povečanje deleža sredstev iz vladnih proračunov namenjenih izobraževanju in zdravstvu ter privatno investiranje kot dopolnilo le temu. Nedavno poročilo Svetovne banke »The African Miracle: Economic Growth and Public Policy« opozarja, da je eden pomembnih faktorjev

povečanja gospodarske rasti Afrike, vlaganja v kakovostno izobraževanje (Economic Growth, http://www.uneca.org/eca.resources/speeches/amoako/96_97/eea.htm, 28.04.2003). Te ugotovitve so zelo pomembne za vse države v razvoju, in ne samo za afriške države, ki si prizadevajo zmanjšati revščino in pospešiti gospodarsko rast, vlagajo pa razmeroma¹⁶ malo v visoko izobraževanje. Premajhne naložbe v osnovno izobraževanje so v mnogih nerazvitih državah precejšnja omejitev gospodarstva (Bevc, 1991: 67). Afriške vlade morajo vzpostaviti in vzdrževati učinkovito okolje za napredek človeških virov s pomočjo osnovnih storitev v izobraževanju ter hkrati prevzeti obveznosti za zmanjševanje revščine skladno z Mednarodnimi razvojnimi cilji in zdravimi makro-ekonomskimi načeli (Compact for African Recovery, http://www.uneca.org/resources_home.htm, 20.04.2003). Vlaganje v človeški kapital ne odpravlja samo neenakosti ter zmanjšuje revščino po svetu, temveč v veliki meri določa bodočnost človeštva. Investicije v izobraževanje naj bi bile razvojni dejavnik gospodarske rasti, saj se s tem poveča produktivnost delovne sile. In prav ti argument so pripeljali politiko Svetovne banke k ukrepom, ki bodo spodbujali svobodno podjetništvo ter naložbe v človeški kapital oziroma v izobraževanje držav nerazvitega Juga, saj se je večletna politika strukturnega prilagajanja za številna afriška gospodarstva izkazala za neuspešno. Svetovna banka je v začetku leta 2000 svojo pozornost intenzivneje pričela usmerjati v pomoč izobraževalnim strukturam nerazvitega afriškega sveta. Afriški kontinent namreč potrebuje izobražene ljudi, da bodo skupno reševali probleme ter se soočali z novimi razvojnimi izzivi. In to vodilo je tudi idejna misel diplomskega dela, saj lahko le s pospešenimi naložbami v izobraževanje dosežemo skladnejši razvoj Afrike.

5.3.1 Finančne naložbe v šolstvo dežel v razvoju

Podatki o izdatkih, ki so jih prispevale nerazvitim deželam mednarodne banke in agencije v tridesetletnem obdobju, kažejo, da se je težišče financiranja premaknilo od dvostranskega sodelovanja držav k večstranskemu. Zanj skrbijo zlasti specializirane banke in skladi. Tako je bil na primer delež financiranja Svetovne banke med tovrstnimi finančnimi ustanovami leta 1995 skoraj 80 odstoten (2,252 milijonov USD od skupnih 2,894 milijonov). Unesco je iz svojega proračuna v istem letu lahko zagotovil le 73 milijonov USD, predvsem kot pomoč pri razvojnih programih. Vloga Svetovne banke in njen neposredni vpliv na razvoj izobraževanja držav nerazvitega Juga je bržkone očitna (Tabela 5.9).

¹⁶ »Razmeroma« pomeni tu »glede na donosnost naložb v te ravni izobraževanja«.

Tabela 5.9: Pomoč mednarodnih bank in skladov deželam v razvoju za izobraževanje

	v milijonih USD	
	1986	1995
Afriška razvojna banka	123	181
Arabske banke in skladi	22	25
Azijska razvojna banka	82	182
Karibska razvojna banka	3	2
Evropska investicijska banka	30	2
Medameriška razvojna banka	179	194
Sklad OPEC*	12	65
Svetovna banka	829	2252
skupaj	1280	2894

*Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) – Organizacija držav – izvoznice nafte

Vir: Lipužič (1995: 143).

Premik v sestavi zunanjih finančnih virov za izobraževanje v deželah v razvoju od dvostranskih (bilateralnih) finančnih odnosov med državama: posojilodajalko in posojilojemalko k večstranskim (multilateralnim) programom financiranja zastavlja vprašanje, kako uspešna je sploh posojilna politika mednarodnih finančnih organizacij, da bi izobraževanje v deželah nerazvite Afrike dejansko postalo učinkovit razvojni dejavnik. Posamezne razvite države so doslej z nerazvitimi državami sodelovale predvsem s tehnično pomočjo in opremo ter s štipendijami za študij na svojih visokih šolah. Posojila bank in skladov so bila v glavnem namenjena naložbam v zgradbe in opremo. Posojilodajalci želijo pomoč usmerjati v izboljšanje izobraževalne infrastrukture, kar je morda v nekaterih državah primerno, ne pa povsod.

Vprašanje je, če so dežele, ki posojila dobivajo, sposobne iz lastnih virov skrbeti za izdatke, ki jih povzročajo naložbe v nove, večje izobraževalne zmogljivosti. Tako so naložbe v višini 1,6 milijona USD posojil za izobraževanje v afriških državah južno od Sahare v obdobju 1990-1995 zahtevale 400 milijonov dodatnih letnih stroškov iz nacionalnih proračunov. Druga posledica posojil iz zunanjih virov za financiranje izobraževanja v deželah v razvoju je bolj moralno kot praktično vprašanje. Sodelovanje Sever – Jug na izobraževalnem področju z redkimi izjemami povzroča velik problem zaradi vračanja posojil. Ko se na razvitem Severu pred tridesetimi leti postavili kot osnova za sodelovanje kreditne odnose, bi razvite države bržkone morale misliti na to, kako bodo

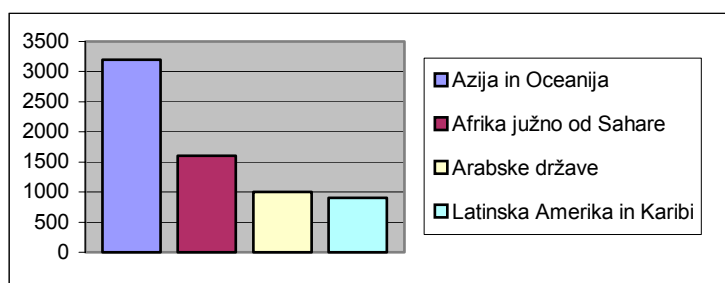
ljudstva nerazvitih področji Afrike zaradi vseh mogočih bremen, ki spremljajo revščino, sploh lahko posojila – če še tako ugodna – vračale. Gre za paradoks: pomoč, ki naj bi tudi z izobraževanjem pospešila razvoj teh držav, jih je z dolgovi pahnila v še večje težave. So takšne oblike sodelovanja in pomoč razvitega sveta zares most čez prepad med Severom in Jugom (Lipuzič, 1995: 145) ?

To vprašanje bo zagotovo ostalo neodgovorjeno še kar nekaj časa, saj se drugačne rešitve brezizhodnega afriškega stanja zdijo vse prej iluzija kot resničnost. Medtem ko afriške države še naprej tonejo v nove dolgove, se razlika med Severom in Jugom še pogloblja. Potreben je namreč nov začetek, nov pristop k reševanju krize z večjim poudarkom na razumevanju zahtev in želja Afričanom, ki so res drugačne, a zato nič manj pomembne. Zagotovo pa predstavlja začetek skupnega dialoga med Severom in Jugom aktivna finančna, fiskalna kakor tudi socialna pomoč razvitega sveta.

5.3.2 Naložbe in izdatki v šolstvo Afrike

Investicije v izobraževanje na afriškem kontinentu odražajo nerazvitost Afrike. Visoka inflacija, nepretrgano spreminjanje deviznih tečajev, neenakomerna distribucija dohodka, politična nestabilnost ter ogromen dolg so le nekateri dejavniki, ki še bolj zaostričujejo investicijsko aktivnost tujih in domačih podjetij pri investiranju v izobraževanje (Investments opportunities in private education in Africa, <http://www.ifc.org/edinvest/BorinS.htm>, 27. 05. 2003).

Graf 5.6: Naložbe mednarodnih bank in skladov po regijah, 1989-1991

Vir: Lipuzič (1995: 144).

Kot je razvidno iz zgornjega grafa, sta med štirimi regijami držav v razvoju, Azija in Oceanija v obdobju 1989-1991 dobili skoraj polovico denarja za posojila in druge oblike pomoči mednarodnih bank in skladov za izobraževanje. Takoj za tem sledi Afrika južno od

Sahare, ki ji je bila namenjena pomoč mednarodnih bank in skladov za izobraževanje v višini nekaj več kot 1500 milijonov USD, kar je za polovico manj od Azije in Oceanije. Čeprav so ta posojila v celoti – v primerjavi s trendi naraščanja pomoči posameznih razvitih držav ali iz različnih programov Organizacije Združenih narodov – zelo povečala, izobraževalna dejavnost ni bila med prednostnimi naložbami večine mednarodnih bank in skladov, ki financirajo razvojne programe v revnejših delih sveta. Pomembna značilnost vlaganj v človeški kapital je v Afriki velika diferenciacija med državami. Potrebna je pazljivost pri interpretaciji izdatkov namenjenih izobraževanju, pri čemer ne gre posploševati na osnovi deleža bruto družbenega proizvoda namenjenega izobraževanju, kajti pomembna je predvsem učinkovitost uporabljenih resursov.

Javni izdatki za izobraževanje, izraženi kot odstotek BDP, kažejo kolikšen delež državnih prihodkov je namenjenih izobraževanju. Skoraj polovica afriških držav namenja manj kot 4 % svojega BDP za izobraževanje, nekatere države Podsaharske Afrike pa celo 2 %. Tako so v letu 2001 javni izdatki za izobraževanje znašali v Podsaharski regiji 3,8 % BDP, medtem ko so v osrednjem ter zahodnem delu Afrike namenili za izobraževanje skromnih 2,6 % BDP javnih izdatkov za izobraževanje (World Development Indicators, 2002: 30). V veliki večini afriških držav pokrivajo tekoči stroški za izobraževanje v glavnem učiteljske plače in se giblje delež le teh v rangi od 60,5 % vseh stroškov za izobraževanje v Etiopiji do 99 % v Čadu, Kamerunu in Svaziju. Največji napredek investiranja v izobraževanje s strani države je bil narejen v smeri primarnega šolstva (vključno s predšolsko vzgojo). V Tabeli 5.13 je primarno šolstvo prikazano skupaj s predšolsko vzgojo, saj je ločnica naložb v osnovnošolsko in predšolsko vzgojo težko razvidna. V petih državah Podsaharske Afrike (Zimbabve, Čad, Namibija, Benin, Lesoto) je več kot polovica javnih izdatkov za izobraževanje namenjena osnovnošolskemu in predšolskemu izobraževanju: največji odstotek v Podsaharski regiji odmerja država Malavi z več kot 60 % BDP izdatkov za izobraževanje v primarno in predšolsko izobraževanje. Delež naložb v sekundarno in terciarno šolanje pa varira zelo različno od države do države, je pa v povprečju manjše, kot predstavljajo naložbe v primarno in sekundarno šolstvo.

Tabela 5.10: Obseg javnih izdatkov v različne ravni izobraževanja (%), 1999

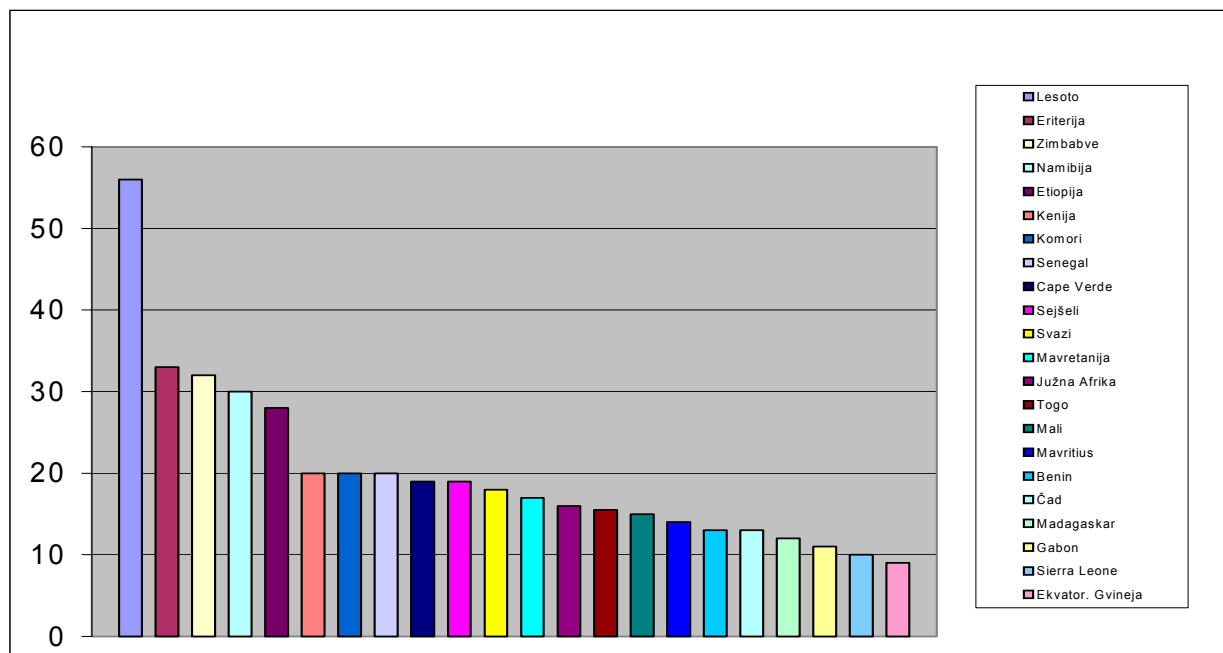
Država	Porazdelitev vseh javnih izdatkov v izobraževanje (%)		
	Primarno izobr. in predšolska vzg.	Sekundarno izobr.	Terciarno izobr.
Južna Afrika	45	34	15
Benin	57	18	13
Komori	42	41	3
Cape Verde	44	30	24
Lesoto	50	22	22
Madagaskar	40	32	17
Malavi	60	10	14
Namibija	59	27	12
Senegal	43	25	23
Sejšeli	23	41	8
Sierra Leone	40	24	28
Svazi	33	27	32
Čad	58	26	17
Togo	45	29	22
Zimbabve	56	29	15

Vir: Sub-Saharan Africa regional report (2001: 98).

Javni izdatki na učenca so v letu 1999 predstavljali v povprečju med 7 in 56 % BDP na prebivalca v Afriki. Državi z najnižjim izdatkom na učenca glede na dohodek per capita sta bili Gvineja in Sierra Leone, država z najvišjim izdatkom na učenca pa je država Lesoto, ki za izobraževanje namenja kar 58 % BDP (Graf 5.7). Države afriške celine po ocenah Unesca, namenjajo povprečno 100 USD izdatkov na učenca. Javni izdatki na učenca v deželah Podsaharske Afrike so bili leta 1992 skromnih 28 USD, deset let za tem pa že 81 USD. Države Zahodne in Vzhodne Afrike pa so v letu 2002 namenile slabih 60 USD izdatkov na učenca. (Costs of education in Africa, <http://www.worldbank.org/html/extdr/mdgasessment.pdf>, 14. 07. 2003).

V Podsaharski Afriki so povprečni izdatki na študenta v okviru terciarnega izobraževanja višji kot bruto domači proizvod na prebivalca. Terciarno šolanje je v primerjavi z ostalimi afriškimi državami najdražje v Južni Afriki, saj tu predstavljajo stroški na enega študenta tudi do desetkrat več kot je BDP na prebivalca (npr. Kamerun, Lesoto, Mali). Razlog je v premajhnem številu vpisanih študentov na terciarno stopnjo izobraževanja, kar posledično vpliva na zviševanje stroškov učenca (Sub-Saharan Africa regional report, 2001:93- 100).

Graf 5.7: Javni izdatki na učenca, izraženi kot odstotek BDP na prebivalca na vseh ravneh izobraževanja, izbrane države – 1999

Vir: Sub-Saharan Africa regional report (2001: 99).

In kaj razkrivajo izdatki za izobraževanje v deželah afriške celine? Ti podatki opozarjajo, da so razlike v izobraževanju med bogatimi in revnimi državami nezadržno poglobljajo. Poglobljajo pa se tudi razlike med samimi afriškimi državami ob veliki diferenciaciji med državami. V OZN in njenih specializiranih organizacijah mnogo govore o novi gospodarski ureditvi afriške celine. Toda ostajajo le besede, kajti Afrika ostaja ujeta v pasti zastrašujočih razmer izobraževalne politike. Podatki o stanju izobraževanja po svetu namreč kažejo na to, da je afriška celina še vedno v obdobju izpred štiridesetih let. Medtem ko si najbogatejši v skladu s svojimi interesi krojijo »novo gospodarsko ureditev«, tako da si pač delijo svetovni prostor na vplivna območja, ostajajo revni brez osnovnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (Lipuzič, 1995: 132).

5.4. Posledice zgodovinskih okoliščin ter dolžniške krize

Zgodovinske okoliščine Afrike predstavljajo osnovo porajajočih se razlogov za razvojno krizo afriških držav. Afriški kontinent predstavlja sinonim za suženjstvo, kolonializem, izkoriščanje ter notranje konflikte, katerih posledica je razmeroma pozna osamosvojitve držav in obratno. Afrika je bila vodilni kontinent v prazgodovini, kasneje pa je njen zgodovinski razvoj obstal. Nekateri predeli še danes žive v kamni dobi, drugi pa se

otepajo kolonialnih režimov (Ki-Zerbo, 1996: 582). Najbolj masiven vdor v razmeroma avtonomen razvoj Afrike se je začel v obliki trgovine s sužnji v 15. stoletju in tako je bila skozi tri stoletja glavna trgovina z Afriko - *trgovina s sužnji*. Črnci so bili obravnavani kot manjvredni, njihovi dosežki so bili podcenjeni, njihovi viri pa oropani. Domnevna vzvišenost belcev je postala opravičilo za kolonialno vladavino evropskih sil. Posledica tega je bil ogromen odliv najsposobnejših mladih ljudi, kar je posledično vplivalo na nazadovanje gospodarstva Afrike: direktno zaradi izgube delovne sile, indirektno pa zaradi tega, ker je lov na ujetnike odvrčal ljudi od poljedeljstva in obrtništva v korist vojne in uničevanja. V tem so tudi zametki posebnega političnega drobljenja. Po lovu na sužnje je trgovina s primarnimi proizvodi predstavljala glavni poseg *evropskega kolonializma* v Afriko. Spremembe, ki jih je v afriški prostor vnašalo kolonialno obdobje, so bile v primerjavi z drugimi kolonialnimi območji (zlasti z Latinsko Ameriko) dokaj specifične, in sicer zato, ker se je uveljavljal poseben dualizem v afriškem razvoju. Gospodarske strukture so postajale kapitalistične le v posameznih sektorjih, ki so bili pomembni za kolonialne metropole. Kolonializem je izkoriščal predvsem naravna bogastva in gradil infrastrukturo, ki je bila izključno namenjena izvozu. Tako so bile s kolonializmom v Afriki ustvarjene le deformacije obstoječih avtohtonih družbenih oblik in prišlo je do delnega, od zunaj oblikovanega razvoja, ki ima še danes močan vpliv na razvojno situacijo v Afriki. Z uvajanjem plantažnega gospodarstva so se pričele negativne posledice za mnoge afriške države. Delovna sila se je rekrutirala iz domačega prebivalstva, ki je bilo skoraj prisiljeno delati na plantažah, kar je povzročilo ogromen val priseljevanja ljudi iz ruralnih predelov (Mbebe, 1990: 245-246).

V mnogih afriških državah od kolonialnih časov pa vse do danes močna centralna avtoriteta usmerja gospodarske in politične zadeve, kar vodi v izbruh *notranjih konfliktov ter civilnih vojn*, ki trajajo še danes. V osemdesetih letih so razmere v svetu (naftna kriza) povzročile drastično znižanje cen primarnih proizvodov, kar je Afriko kot izvoznico predvsem primarnih proizvodov zelo prizadelo in posledično vodilo v resno dolžniško krizo ter stopnjevanju revščine. Posledica takšnih strategij so problemi, s katerimi se afriški kontinent sooča v zadnjih štiridesetih letih : >nizka stopnja varčevanja in investicij, nizka produktivnost in visoka rast prebivalstva, >vojaško-politični ter socialni konflikti; >nezmožnost izvedbe strukturnih reform in zagotovitve delovnih mest v urbanih središčih; >šibke institucionalne zmožnosti, ki vodijo v veliko zadolževanje in nato v dolžniško krizo.

Posledice afriške dolžniške krize so praktično prisotne na vseh področjih družbenega in kulturnega življenja Afričanov. Razloge za povečanje obsega zadolženosti v 70. letih in končno za izbruh dolžniške krize v začetku 80. let v državah v razvoju ter v deželah afriške celine, je mogoče razdeliti na tri velike skupine:

➤ razlogi na strani komercialnih bank kot upnic:

V letu 1973 in 1974 se je likvidnost bančnega sektorja v industrijsko razvitih državah bistveno povečala, saj se je zaradi nižje stopnje gospodarske aktivnosti v teh državah znatno znižalo njihovo povpraševanje po likvidnih sredstvih, hkrati pa so banke v teh državah beležile ogromne prilive kapitala od t. i. finančnih naftnih viškov držav OPEC. V razmerah lastne povečane likvidnosti so banke pospešeno iskale možnosti za plasiranje teh sredstev v države v razvoju, pri tem pa so očitno podcenjevale tveganja velikega kreditiranja v države v razvoju.

➤ razlogi na strani držav v razvoju kot dolžnic:

Tudi same države v razvoju so s svojimi ekonomskimi politikami prispevale tako k povečanju obsega svoje zunanje zadolženosti kot kasneje tudi k samemu izbruhu dolžniške krize. Vendar pa je stopnjo njihove »odgovornosti« za ta dogajanja na splošno zelo težko oceniti. Izkušnje kažejo, da so države v razvoju precenjevale vzdržno raven svojega investiranja v infrastrukturo ter primernost kreditov komercialnih bank za financiranje infrastrukture (Vidmar, 2002: 27-28).

➤ zunanji faktorji:

Po ocenah nekaterih avtorjev, je v letih 1981 in 1982 zaradi delovanja zunanjih šokov obseg zunanje zadolženosti držav v razvoju narasel za več kot 100 milijard USD. K temu naj bi največ prispevali poslabšani pogoji menjave, saj je indeks le-teh v dveh letih padel s 100 na 90, zaradi česa naj bi zunanji dolg držav v razvoju povečal za 40 milijard USD. Temu je seveda potrebno še dodati učinke drugega naftnega šoka iz leta 1979 ter gospodarske recesije v industrijsko razvitih državah (Mrak, 2002: 582-587).

Tako je znašal skupni zunanji dolg držav v razvoju v letu 1990 1300 milijard USD, letni obrok odplačil z obrestmi pa 140 milijard. Razvite države so v tem letu prispevale za razvoj in sodelovanje s prizadetimi državami le 45 milijard USD, kar kaže na dodatno poglobljanje dolžniške krize; saj takšno razmerje med letno anuiteto odplačanih dolgov ter novimi naložbami in posojili bogatega sveta utegne povsem opustošiti finance držav v razvoju.

Današnji podatki o stanju deviznih prilivov in odlivov na afriški celini kažejo na to, da je razvojna priložnost Afrike izgubljena. Afrika se pri servisiranju zunanjih dolgov sooča z ogromnimi težavami, saj so prilivi kapitala v primerjavi z odlivi skorajda neopazni. Vračanje dolgov v številnih afriških državah spremlja novo najemanje kreditov pri mednarodnih finančnih organizacijah. Samo v letu 1998 si je 45 podsaharskih držav pri MDS izposodila kar 657 milijonov USD za odplačevanje starih dolgov. Podsaharska Afrika je tako leta 2000 beležila kar 800 milijonov USD odlivov ter 500 milijonov USD uradne mednarodne pomoči. Do decembra 2001 je 22 afriških držav prejelo pomoč za servisiranje zunanjega dolga v višini 50 % svojega tekočega dolga (World Investment Report, 2002: 33).

Na afriški celini gre torej za prepletenost zgodovinskih okoliščin (suženjstvo, kolonializem) kot tudi napačnih razvojnih strategij države, ki ob veliki akumulaciji zunanjega dolga vodi Afriko tako rekoč v brezizhoden položaj izobraževalnih struktur. Znanje pa je eden značilnih kazalcev razvitosti in kakovosti življenja v posamezni državi. Izobrazba je povsod dobra naložba v razvoj, vendar je ob takšnem zgodovinskem bremenu težko dosegljiva za sedanje stanje Afrike.

6. RAZVOJNA STRATEGIJA

Izobraževalni sistem pestijo razvojne težave, ki so v posameznih državah Afrike neredko posledica nerazumevanja družbeno-ekonomske vloge izobraževanja in premajhnih naložb v znanje zaradi neustreznega vrednotenja izobraževanja in slabih gospodarskih razmer. V vsakem primeru pa niso za odnos držav in širše javnosti do izobraževanja, do pridobivanja znanja, do gmotne podlage šolstva zgolj odgovorne izobraževalne politike, ki se v globalnih razsežnosti od celine do celine, od države do države zaradi različnih okoliščin v praksi zelo razlikujejo, temveč so v veliki meri odgovorne tudi kulturno-zgodovinske, družbene in civilizacijske okoliščine.

Pri načrtovanju razvojne strategije v Afriki je potreben vsestranski pristop, ki hkrati obravnava najpomembnejša vprašanja. Če želimo, da bodo uspele, je pri načrtovanju izobraževalnih reform potreben dolgoročnejši načrt. Znano je, da vsaka reforma odpravlja prejšnjo, šolski sistem pa lahko le postopno vpeljuje spremembe. Pretekli neuspehi v afriških državah so pokazali, da mnogi reformatorji prevzemajo metode, ki so preveč radikalne ali preveč teoretične. Neredko spregledajo tisto, kar bi se lahko koristnega naučili iz izkušenj, in zavračajo že doseženo. K uspehu izobraževalnih reform prispevajo trije glavni dejavniki: najprej lokalna skupnost in z njo starši in učitelji; zatem oblastni organi ter mednarodna skupnost. Mnoge afriške reforme v preteklosti niso uspele zaradi premajhnega sodelovanja družbenih skupin ali drugih gospodarsko-socialnih dejavnikov.

Vsiljeni poskusi izobraževalnih reform, predvsem pa strukturnega prilagajanja Afrike – od zgoraj navzdol ali od strani – so spodleteli. Zato se moramo še posebno zavedati, da v načrtovanju razvojne strategije Afrike, ne moremo mimo kulturno-zgodovinskih in civilizacijskih okoliščin v tem delu sveta. Pri načrtovanju razvojnih strategij v smislu doseganja izobraževalnih reform, je potreben individualni pristop, saj vsaka posamezna afriška država potrebuje svojo strategijo, ki ustreza njenim specifičnim socio-političnim in ekonomskim okoliščinam.

Za reševanje številnih večplastnih problemov, s katerimi se večina afriških držav sooča na začetku novega stoletja, ter dvig gospodarskega in družbenega razvoja je nujen napredek na področju izobraževalnih politik ter poglobljenih naložb v izobraževanje.

To pa je možno doseči v okviru napredka na štirih najbolj kritičnih področjih:

1. preoblikovanje izobraževalnih sistemov in struktur
2. izboljšanje delovanja javne in lokalne politike
3. učinkovita pomoč razvitega sveta in mednarodnih organizacij
4. reforma brezizhodnega gospodarskega položaja

6.1. Preoblikovanje izobraževalnih sistemov in struktur

Na pragu 21. stoletja se v Afriki sprašujejo, kako preživeti in komu pripadati. Preživeti pomeni, premagati lastne težave. Zato so nujno potrebne številne izobraževalne reforme v skoraj vseh afriških državah. V Afriki se zavedajo, da mora redno šolanje dosegljivo vsem postati središče izobraževalne dejavnosti. To šolanje ima fizično, psihološko in socialno-ekonomsko razsežnost. Fizično bi morale izobraževalne ustanove biti dovolj blizu ljudem, krajem, kjer živijo. Psihološko naj bi šola poskrbela za vse skupine učencev enako, tudi za tiste s posebnimi potrebami. V sociološko-ekonomskem pomenu pa mora biti izobraževanje namenjeno vsem, ne glede na socialni položaj in gnotne možnosti ljudi.

Razvojno stagnacijo afriškega šolstva bi morali odpravljati z različnimi ukrepi:

a) Izhod iz revščine : naložbe v znanje

Pomembni cilj za Afriko je njena pripadnost sama sebi. Ko ga bo dosegla, se bo zmanjšala razvojna razlika, ki jo zdaj ločuje od drugih delov sveta. Približevanje razvitejšim bo dosegla predvsem z naložbami v znanje, v izobraževanje. Izobraževalna središča v Afriki bodo nujno potrebovala pomoč, ko se bodo lotila prednostnih nalog v splošnem kulturnem razvoju in vseživljenjskem izobraževanju tako mladine kot staršev, zlasti mater, da bi jim pomagali iz neznanja in zaostalosti. Afriški izvedenci za izobraževanje menijo, da bi tudi organizirano neformalno izobraževanje koristilo in izboljšalo izobrazbeno raven prebivalstva. Dobro bi morali usklajevati delo izobraževalnih središč, ki bi skrbela za usposabljanje v lokalnih skupnostih. Opozarjajo tudi, da mnogi v svetu ne vedo, kako se otroci afriške elite, premožne plasti na vrhu družbene lestvice, ki upravlja države, izobražujejo zunaj šolskih sistemov teh držav – v zasebnih mednarodnih šolah z visoko šolnino, visokošolsko izobrazbo pa si pridobivajo na univerzah v tujini. Afrika bo morala – po mnenju poznavalcev razmer - razviti nov tip sekundarnega in posekundarnega izobraževanja. O tem bo treba prepričati tako prebivalstvo kot vlade, da bi bilo izobraževanje uporabnejše in skladnejše s sestavo afriške družbe, s šolskim okoljem,

katerega duhovnost in kulturo so zanemarjali. Sekundarne šole na afriškem kontinentu so v izobraževalni oziroma pedagoški misli bolj ali manj zanemarjene; zato tudi ne morejo razviti bolj množičnega sekundarnega izobraževanja, saj tega ne zmorejo niti finančno niti organizacijsko (Lipuzič, 1996: 71). Vrh tega je v mnogih afriških državah osip srednješolskih kakor tudi osnovnošolskih učencev, ki imajo zaradi gmotnih razmer zvečine omejene možnosti za šolanje, izredno velik. Zato so, za razrešitev neugodne srednješolske in osnovnošolske situacije, nujno potrebne reforme in napredek na treh najbolj kritičnih področjih:

1. institucionalne zmožnosti: v veliki večini afriških držav so na področju srednješolskega izobraževanja institucionalne zmogljivosti izredno šibke. Regionalna in nacionalna srednješolska administracija je premalo fleksibilna za prilagajanje učnega načrta lokalnim potrebam, učiteljskemu osebju, staršem in ostalim članom družbe.
2. izboljšati delovanje vlade in managementa pri vodenju šol: legitimen politični proces ustvarja okolje, primerno za investiranje in širši gospodarski razvoj. Javne oblasti morajo jasno predlagati izbiro in določiti izobraževalno politiko na sekundarnem in primarnem nivoju izobraževanja in v skladu z načeli izvajati srednješolski, kakor tudi osnovnošolski izobraževalni sistem. Vlade bi morale sekundarnemu šolanju posvečati večjo pozornost ter usmerjati njegov razvoj v kakovostno izobraževanja ob veliki finančni pomoči razvitega sveta.
3. izobraževanje pedagoško usmerjenih, kvalificiranih učiteljev: srednješolsko, kakor tudi osnovnošolsko izobraževanje v veliki meri zahtevata sposobne in šolane pedagoške delavce za poučevanje mladoletne populacije. Izobraževalni sistemi v Afriki (na vseh ravneh izobraževanja) nimajo samo slabo usposobljenih učiteljev, imajo namreč tudi velik primanjkljaj v primerni šolski opremi in učilih, knjigah, informacijski tehnologiji ter neustrezno družbeno in gospodarsko oporo v šolskem okolju. Za izboljšanje takšnih razmer pa se zahteva odgovorna javna politika ter pospešena mednarodna pomoč.

Na razrešitev podobnih težav na univerzitetnem nivoju šolanja bi morali gledati na enak način. V mnogih državah Afrike so poleg univerz tudi druge vrste visokošolskih ustanov. Nekatere so visoko selektivne, medtem ko imajo druge posebne cilje, predvsem kakovostno strokovno in poklicno usposabljanje. V večini afriških držav so mnogi mladi ljudje izločeni iz tovrstnih ustanov, saj primanjkuje državne iniciative za razrešitev takšnega stanja. Univerze bi lahko prispevale k reševanju teh težav z raznovrstnostjo, ki naj bi jo ponudile:

- kot ustanove, ki dajejo strokovne kvalifikacije ter zadržujejo visokošolsko akademsko znanje in trajno usklajevanje z gospodarskimi potrebami;
- kot eno glavnih križpotij za vseživljenjsko učenje, odprto k mladim, da svoje znanje posodablajo in razvijajo;
- kot vodilni partnerji v mednarodnem sodelovanju, ki naklonjeni izmenjavam učiteljev in študentov pospešujejo širjenje kakovostnega izobraževanja ter tako preprečujejo nepotrebno nasprotje med javnimi službami in ostalim delom trga delovne sile.

Ta priporočila (Lipužič, 1996: 13) so še posebno pomembna za Afriko, saj se morajo tu univerze učiti iz lastne preteklosti, analizirati svoje težave in pritegniti raziskovalno dejavnost, da bi našli rešitve za najtežje probleme. Številni afriški izvedenci za izobraževanje priporočajo prenovljeno razvojno vizijo, ki bi omogočila boljšo prihodnost. Poskrbeti morajo za poklicno in tehnološko usposabljanje prihodnjih vodstvenih kadrov ter diplomantov z visoko in podiplomsko izobrazbo. Ti bodo še posebno potrebni, če se hočejo države Afrike rešiti iz zdajšnje revščine in nerazvitosti. Zlasti bodo nujni novi razvojni modeli za območja, kakršno je Podsaharska Afrika. Uspešnost takih modelov so že dokazale nekatere države v Vzhodni Afriki.

b) Izobraževanje na temeljih afriške kulture

Strokovnjaki predvsem poudarjajo, da bi izobraževalni programi morali temeljiti na afriški kulturi, na prvobitni vlogi izobraževanja, namreč na kulturni integraciji. To bi lahko dosegli, če bi pospeševali temeljno izobraževanje, tako da bi bili afriški jeziki v šolah učni jeziki. Materni jeziki v izobraževanju bi pripomogli k integraciji vrednot, zgodovine, tradicij in pogledov na življenje. Seveda naj bi Afrika ostala odprta za zunanje vplive, hkrati pa bi morala paziti na tisto, kar ogroža njeno kulturno istovetnost. Izobraževalni programi morajo imeti korenine v afriških kulturnih vrednotah. Ena od poti v zunanji svet je intenzivno poučevanje angleščine ali francoščine in solidno znanje materinščine. Oba jezika nekdanjih držav – matic kolonialnega sveta, Velike Britanije in Francije, bosta prej ali slej glavna jezika za medsebojno sporazumevanje med pripadniki različnih afriških narodov z različnimi domačimi jeziki.

V 21. stoletju naj bi bili po prepričanju afriških strokovnjakov za izobraževanje v učnih programih uravnoteženi znanje in razvijanje ustvarjalnih sposobnosti učencev ter kritičnega mišljenja. Zato številni strokovnjaki poudarjajo, da mora biti Afrika povezana s svetom tistih, ki mislijo, izumljajo, odkrivajo in ustvarjajo.

O profilu učitelja 21. stoletja razmišljajo predvsem kot o poklicu izobraženca, ki bo vsestransko profesionalen, za to so potrebni nadarjenost, izobrazba, usposobljenost, odnos do učencev in ustrezen družbeni položaj (Chung, 1996: 29-31).

6.2. Izboljšanje delovanja javne in lokalne politike

Številna priporočila o izboljšanju izobraževalne politike na področju afriškega kontinenta zahtevajo odgovorno javno politiko in lokalno upravo. Država naj bi bila tisti gonilni dejavnik, ki kultivira ustvarjalne zmogljivosti izobraževanja in pripomore k uravnoteženemu razvoju, k vzajemnemu razumevanju med ljudstvi in k prenovi demokracije. Žal, takšne vloge vlada na afriški celini ne opravlja. Razočaranje nad načelom celovitega in včasih tudi delnega državnega nadzora nad izobraževanjem, revni proračun in velike razlike med izobraževalno ponudbo in povpraševanjem so na Črni celini pripeljali do tega, da se sprašujemo o vlogi države kot edine upraviteljice izobraževanja in glavnega vira za njegovo financiranje (Deleon, 1996: 14).

Nekateri strokovnjaki predlagajo, da mora država v razreševanju afriške krize postati le nadzornica, odgovorna za vzdrževanje nepristranskega sistema za razporejanje virov in uveljavljanje narodnih meril za preverjanje znanja. Drugi gredo še dlje. Poudarjajo pomen države kot izključne nadzornice in upravljalke izobraževalnih sistemov, saj si mora vlada in zasebni sektor gospodarstva prizadevati, da bi se stalno večal proračunski delež za izdatke v izobraževanju. Javna politika bi morala razvijati trden politični sistem, ki bi skrbel za gospodarsko rast. Gospodarske cilje rasti bi morala država podpirati z izvoznimi subvencijami in zaščitnimi carinami pred tujimi uvozniki. Fiskalni sistem afriških držav bi moral biti naravnani v višjo stopnjo varčevanja. Vlada bi morala skrbeti za razvoj temeljnih človekovih pravic, svoboščin, demokracijo, vladavino prava, svobodo govora ter skrb za transparentno odločanje. Ko je enkrat vzpostavljena institucionalna struktura, ima javni sektor pomembno vlogo pri financiranju in zagotavljanju delovanja izobraževalnih struktur (The Challenge, <http://www.undp.org/dpa/statements/administ/2000/april/26apr00.htm>, 24. 05. 2003). Legitimen politični proces ustvarja okolje, primerno za investiranje v znanje in širši gospodarski razvoj. Ker komplementarne investicije ustvarjajo družbene kot privatne koristi, afriške vlade lahko izboljšajo učinkovitost alokacij investicij z zagotavljanjem javnih dobrin ali spodbujanjem zasebnih investicij v znanjsko-intenzivne industrije, kjer se kumulira človeški kapital in se nato generirajo donosi glede na obseg (Rojec, Bučar, 2001:

73). Brez vzpostavitve zdravih temeljev političnega in gospodarskega vladanja ter ob upoštevanju pomembne vloge javne politike bo v prihodnje razvoj afriškega izobraževanja zelo počasen ali morda celo vprašljiv. V primeru še večje odsotnosti odgovornosti afriških vlad za izvajanje izobraževalnih reform ne bo napredka na afriški celini. Gospodarstvo namreč potrebuje izobražene in dobro usposobljene ljudi, izobraževanje pa več denarja, ki ga lahko zagotovita predvsem višja gospodarska rast ter pravičnejši davčni in institucionalni sistem. Vendar pa šola ne more izobraževati samo za gospodarske potrebe, saj mora državljanke tudi vzgajati, da bodo v večkulturni afriški družbi ohranjali in razvijali ideale demokracije, socialne pravičnosti, solidarnosti, strpnosti in miru. Pri tem ji lahko pomaga le učinkovita državna ter lokalna pomoč (Mayor, 1996: 38-40).

Lokalne skupnosti naj bi v Afriki spodbujale k socializaciji izobraževanja, pridobivanja strokovnih kvalifikacij, praktičnega znanja in izkušenj. Posebno pomoč potrebujejo ljudje, ki so prišlo iz številnih afriških vasi v mesta in oddaljena območja. Lokalne skupnosti morajo povečati svoj vpliv pri sodelovanju in ocenjevanju potreb ter razvijati dialog z oblastmi in drugimi družbenimi dejavniki o možnostih za izobraževanje in o izboljšanju njegove kakovosti. Stalni pogovori v medijih, v lokalnih skupnostih, pri izobraževanju staršev ter pri usposabljanju učiteljev prebudijo zavest in oblikujejo lokalno mnenje. Lokalne skupnosti bi morale prevzemati obveznosti za lasten razvoj na afriškem kontinentu, se učiti ceniti pomen izobraževanja pri uresničevanju družbenih ciljev pri izboljšanju kakovosti afriškega življenja. Preudarna decentralizacija ter večja lokalna avtonomnost lahko prispevata k večji odgovornosti in pripravljenosti za inovacije v šolah. Nobena reforma pa ne more uspeti, če pri njej dejavno ne sodelujejo tudi učitelji. Družbeni, kulturni in gmotni položaj učiteljev, nenehno usposabljanje bi morali upoštevati kot prednostno zadevo vladne politike ter lokalne skupnosti (The Changing of Development Cooperation in Africa, <http://oneworld.org/ecdpmpubs/pmr10agb.htm>. 24. 05. 2003). Namesto tega pa država svojo pozornost usmerja v državne konflikte, državljanske vojne ter v splošno politično nestabilnost. V obdobju 1960-1996 je bilo po svetu 28 civilnih vojn, od katerih je bila polovica v Afriki (Transforming Africa's Economies, http://www.uneca.org/what__is_new_home.htm, 20.05.2003) Takšne okoliščine pa ne opogumljajo boljše situacije na področju afriškega izobraževanja.

Nov pristop k izobraževanju v Afriki terja torej razmišljanje ter povezovanje državne oblasti in kulture, kajti le znanje prepleteno z vrednotami družbe pomeni modrost, ki jo Afrika v teh kritičnih razmerah tako močno potrebuje.

6.3 Učinkovita pomoč razvitega sveta in mednarodnih organizacij

Mednarodne denarne ustanove (predvsem Svetovna banka in Mednarodni denarni Sklad) naj bi med drugim pomagale zmanjševati velike razlike v razvoju izobraževanja na afriškem kontinentu, vendar zaenkrat brez uspeha. Razmere pri izdatkih za izobraževanje kažejo, da ostaja malo denarja za materialne in funkcionalne izdatke; skoraj nič pa za naložbe v šolski prostor in opremo. Predlogi mednarodnih finančnih ustanov afriškim vladam, naj zaradi strukturnega prilagajanja svojih gospodarstev poskrbijo za drugačno, bolj varčno razdelitev denarja znotraj izobraževalne dejavnosti, izzvenijo malodane kot farsa. Tuji finančni strokovnjaki so tudi predlagali, naj bi finančna bremena za šolstvo nosili državni proračun, starši s svojimi prispevki, lokalne skupnosti in zasebni sektor. Ti predlogi v zdajšnjih razmerah, ko imajo v večini podsaharskih držav izredno nizek narodni dohodek (pod 500 USD BDP na prebivalca; javni izdatki na učenca v črni Afriki so bili leta 1992 28 USD, v Severni Ameriki pa 1,276) in velikanske razvojne potrebe za izobraževanje, niso resni. Kažejo, da Mednarodna banka in druge finančne ustanove ne poznajo dovolj okoliščin, v kakršnih životarijo šolski sistemi afriških držav in zato nestvarno ocenjujejo stanje (Nordenstreng, 1998: 79-89). Doslej je Afrika porabila skoraj ves denar za pouk, v prostor in opremo pa ni vlagala skoraj nič. Afriški učitelji se zato sprašujejo, za katere družbene sloje in kakšno bo izobraževanje v prihodnosti. Kritični element pomoči s strani mednarodne skupnosti je torej zagotovitev zadostnega pritoka ustreznih virov, potrebnih za doseganje nepretrgane stopnje rasti realnega bruto domačega proizvoda na prebivalca.

Afrika mora v sodelovanju z razvojnimi partnerji razviti učinkovitejši režim razvojne pomoči. Potrebna je vključitev prejete pomoči v nacionalne proračune ter razvoj postopkov, namenjenih finančnemu upravljanju, s ciljem spodbujanja decentralizacije ter večjega vlaganja v človeški kapital. Potrebni so načrti za osvoboditev Afrike od visoke odvisnosti od tuje pomoči. Dolžniška bremena zelo ovirajo razumno presojo o prihodnjem razvoju izobraževanja. Mednarodna skupnost bi morala čim prej ponovno pretehtati vso dolžniško problematiko in predloge, ki bi olajšali položaj dolžnikov in odprli nove

razvojne možnosti (African Education on the Threshold of the 21.st century, <http://www.worldbank.org/afr/seia/index.htm>, 10. 05. 2003). Mednarodna skupnost bi morala več finančnih virov vlagati v specifične afriške tehnološke politike, saj sta gospodarska rast in razvoj vedno bolj odvisna od sposobnosti gospodarstev na področju kreiranja novih tehnologij ter sposobnosti hitrega uvajanja koristnih novih tehnoloških, upravljaljskih in organizacijskih rešitev oz. inovacij.

Osrednjega pomena na afriški celini je oblikovanje ustreznega okolja, v katerem lahko podjetja uvajajo izboljšave in inovirajo hitreje kakor tuji tekmeči v panogi. To pa posledično vodi v pospešene investicije v človeški kapital (znanje), saj države brez izobražene delovne sile ne more uvajati sodobnih tehnologij (Bevc, 1991: 6). Večjo vlogo pri razreševanju večplastnih problemov v Afriki bi morala imeti Svetovna banka, ki bi morala predstaviti gospodarsko analizo možnih novih finančnih virov za izobraževanje, ki bi jih dobili v afriških deželah na primer z omejitvijo vojaških izdatkov, s preprečevanjem trgovine z orožjem, zatiranjem korupcije in odpisom dolgov ali vsaj podaljšanjem njihovega odplačila. Predlogi ukrepov bi morali dobiti širšo mednarodno podporo, kajti le tako bi lahko zbrali potreben denar. Načelno zamisel o tem so potrdili voditelji držav na Svetovnem vrhu o socialnem razvoju v Kobenhavnu. Spričo gospodarskih pristojnosti in izkušenj Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada bi lahko zasnovali program za financiranje izobraževanja v nerazvitih državah Črne celine. Svetovna banka vsako leto nameni za posojila v izobraževanju približno milijardo USD. Ta količina denarja, ki ga namenja Svetovna banka, je manjša od izgubljene vsote v državnih proračunih za potrebe izobraževanja, nastale zaradi strukturnega prilagajanja gospodarstev teh držav zahtevam razvitega sveta. Stališča banke o drugačni porazdelitvi že tako skromnih sredstev bodo še dodatno vplivala na nesorazmerje v nacionalnih izobraževalnih politikah glede tistih projektov, ki jih v državah Afrike podpira Svetovna banka. Zato bi bila pri pripravi razvojnih programov pomembna svetovalna vloga Izobraževalne internacionale in njenih članic – učiteljskih sindikatov, seveda v stikih z vladami posamezne afriške države in programskih strokovnjakov Svetovne banke. Potrebno je tudi večje sodelovanje med posameznimi mednarodnimi organizacijami v pomoči afriškem kontinentu. Pričakovano bi bilo večje sodelovanje med Svetovno banko in Unescom, ILO in drugimi specializiranimi agencijami OZN (The World bank Annual Report, <http://www.worldbank.org/html/extpb/annrep99/hd1.htm>, 22.05.2003). Brez sprememb na področju vseh teh dejavnikov

ter učinkovite mednarodne pomoči v pripravi razvojnih programov bo večina afriških držav ostala tudi v bodoče nerazvita, neizobražena ter revna.

6.4. Reforma brezizhodnega gospodarskega položaja

Fenomen razvoja ali obstoj kronične nerazvitosti afriškega kontinenta ni le vprašanje ekonomije, ampak celotne družbe. Nerazvitost je življenjsko dejstvo za 260 milijonov Afričanov oziroma za 40 % celotne afriške populacije. Na razvoj moramo torej gledati kot na multidimenzionalen proces, ki vključuje glavne spremembe v družbenih strukturah, državah, navadah, obnašanju ljudi in nacionalnih institucijah, kot tudi pospešitev ekonomske rasti in zmanjševanje revščine (Rojec, Bučar, 2001: 16). Za doseganje razvoja, pa morajo afriške vlade vzpostaviti in vzdrževati zdravo makro-ekonomsko okolje ter hkrati prevzeti obveznosti za zmanjševanje revščine v skladu z zdravimi makro-ekonomskimi načeli.

Brez trajnega in kontinuiranega ekonomskega napredka tako na individualni ravni kot na ravni celotne družbe uresničitev človeškega potenciala ne bo bila možna. Rastoči per capita dohodki, odprava absolutne revščine, večje možnosti za zaposlovanje in zmanjšanje neenakosti v dohodku, torej predstavljajo nujni, vendar ne zadosti pogoj za razvoj. Reforma afriškega brezizhodnega gospodarskega položaja, bi morala vključevati pravni, regulatorni, finančni in informacijski sistem:

➤ izboljšati je potrebno pravni sistem afriških držav, ki predstavlja ogromno razvojno hibo ustavne veje oblasti ob upoštevanju dejstva, da so številni pravni sistemi v okviru večine afriških držav neprimerni za reševanje pravnih zadev in v nekaterih vidikih celo neuporabni oziroma zastareli;

➤ ob izredno visoki stopnji inflacije in nevzdržnim plačilno bilančnim deficitom je začetna prioriteta afriške makroekonomske stabilizacije fiksiranje nominalnega deviznega tečaja. Dolgoročno stabilizacijo pa Afrika lahko zagotovi le s konsistentno politiko, temelječo na konkurenčnih in stabilnih deviznih tečajih, ki omogoča afriškim izvoznikom uvoz inputov po svetovni ceni;

➤ reforma finančnega in socialnega sistema številnih afriških držav mora postati jedro izobraževalnih politik, če želimo zagotoviti višje tokove človeškega kapitala; saj šibak finančni sistem Afrike vpliva na nefleksibilnost trga delovne sile ter na večje manipulacije vlad in organiziranega kapitala; posledično pa tudi na rast revščine in v neenakost v dohodku (Rojec, Bučar, 2001: 32-40);

- nujnost reform na afriški celini predstavlja tudi liberalizacija kapitalskih tokov in revolucija na področju informacijskih tehnologij. Uporaba informacijskih tehnologij ne prinaša samo enostavnega, hitrega in cenovno primerne dostopa do informacij, temveč nudi vsem ljudem enake možnosti dostopanja do znanj, tudi neizobraženim, nezaposlenim, socialno šibkim in drugim skupinam. Informacijska tehnologija hkrati omogoča informatizacijo družbe, deregulacijo tržnih struktur ter decentralizacijo (Bevc, 1991: 66);
- vključitev zasebnega sektorja v reševanje brezizhodnega gospodarskega položaja Afrike ter vlad pri definiranju vloge v smislu zagotavljanja predvidljivega, transparentnega in nediskriminatornega okvira za zdrave tržne odločitve in za udeležbo v izobraževalno-ekonomski aktivnosti.

Za uresničitev zgoraj navedenih ciljev bo potrebna postopna strukturna diverzifikacija afriškega gospodarstva, saj so izvozni dohodki potrebni za financiranje uvoza potrošnih, vmesnih in kapitalnih dobrin ter širok in rastoč trg, ki bo na afriški celini pritegnil nove investitorje. Potrebno bo morda celo razmisliti o olajšanju dolžniških bremen revnim afriškim državam. Dolgoročne strategije za preobrazbo afriškega brezizhodnega položaja morajo biti dolgoročno naravnane, če želimo, da bodo reforme uspešne (Aid and Reform in Africa, <http://www.worldbank.org/research/aid/africa/tor.html>, 26. 05. 2003).

Namen tega poglavja pri načrtovanju razvojne strategije v Afriki ni bil v oblikovanju »scenarijev za prihodnost afriške celine«, ki bi pripeljali do vrste predpisov namenjenih tistim, ki odločajo v izobraževanju, temveč predstavitev nekaterih dejstev, ki bi lahko pomagala pri načrtovanju izobraževalnih politik v Afriki in morda odpiranju prostora za nova, prihodnja raziskovanja in nove razprave, ki jih večplastna kriza na črni celini zagotovo predstavlja.

7. ZAKLJUČEK

Afriška družba, izpostavljena vse večjim naraščajočim problemom neobvladane rasti prebivalstva, revščine, nasilja in uničevanja okolja, ne more ostati na stari poti. Tudi ne more odlašati s spremembami svoje razvojne smeri, kajti nekje – že prav blizu – je meja, prek katere je vrnitev zelo težavna. Afriški kontinent je na razpotju in zato je na razpotju tudi izobraževanje.

Popolno porušenje gospodarstva ter problemi dnevnega preživetja v marsikateri afriški državi zatirajo pogled v prihodnost ter vodijo v vsesplošno krizo afriškega kontinenta. Obdobje kolonialnega vladanja ter izkoriščanja afriških resursov in ljudi, dolžniška bremena, neučinkovitost afriških vlad, inflacija, slabi izobraževalni sistemi, so ključni dejavniki, ki zelo ovirajo razumno presojo o prihodnjem razvoju Afrike. Mednarodna skupnost bi morala čimprej ponovno pretehtati afriško problematiko in predloge, ki bi olajšali položaj Afričanom in odprli nove razvojne možnosti. Če tega ne bo storila, potem so pričakovanja o prihodnosti izobraževanja o Afriki preambiciozna ali celo utopična. Poskusi mednarodnih finančnih organizacij in agencij OZN z različnimi razvojnimi projekti »strukturnega prilagajanja« že desetletja ponujeni afriškim državam, niso uspešni. Vedno večja zadolženost in slaba gospodarska rast najbolj nerazvitih afriških držav postaja nekakšen »afriški sindrom«.

Endogene teorije rasti, po katerih investicije v človeški kapital in izobraževanje vodijo v pospeševanje dolgoročne rasti, naj bi teoretično pojasnile gospodarsko rast. Z zagotavljanjem javnih dobrin in spodbujanjem investicij v znanjsko-intenzivno industrijo, kjer se kumulira človeški kapital in se potem generirajo rastoči donosi glede na obseg, se hkrati ustvarjajo privatne kot družbene koristi. Glavna ovira hitrejšemu razvoju v tej teoriji predstavljajo nižji nivoji komplementarnih investicij v izobraževanje, infrastrukturo in R&R, ki zmanjšujejo možnost potencialno visoke stopnje donosa na investicije v manj razvitih državah z nizkimi K/L koeficienti in s tem ni spodbude za tuje investicije v manj razvite države. Kljub nekaterim kritiziranim predpostavkam endogene teorije rasti, ki v veliki večini ostajajo vezane predvsem na številne tradicionalne neoklasične predpostavke, ki pogosto niso primerne za manj razvite države (spregleda dejavnike, kot so slaba infrastruktura, neustrezne institucionalne strukture, nepopolni trgi kapitala in dobrin), je dokazan pomen izobraževanja za izboljšanje produktivnosti in obstoj zunanjih ekonomij,

kar več kot kompenzira tendenco k padajočim donosom. Z gospodarskim in družbenim razvojem se povečuje pomen kakovosti proizvodnih dejavnikov kakor tudi kakovost človeškega faktorja. Izobraževanje velja od šestdesetih let dalje v svetu za eno najbolj produktivnih naložb in je najpomembnejši razvojni dejavnik. Izobraževanje ni neko čudežno zdravilo ali čarodejni ključ do sveta, v katerem bodo uresničeni vsi ideali. Vsekakor pa je izobraževanje eno bistvenih področij za globlji in skladnejši človekov razvoj, da bi tako omejili revščino, neznanje, zatiranje in vojno.

Na tem mestu bi rada v celoti potrdila svojo izhodiščno hipotezo. Nujen element razvojne politike bi moralo biti bistveno povečanje naložb v izobraževanje, saj je nizka stopnja razvitosti človeškega faktorja eden izmed pomembnih elementov afriške krize. Brez trajnega in kontinuiranega investiranja v človeški kapital prispevke človeškega potenciala k dolgoročni rasti na afriški celine ne bo možno realizirati. Afriške vlade morajo vzpostaviti in vzdrževati učinkovito okolje za napredek človeških virov s pomočjo zagotavljanja osnovnih storitev v izobraževanju ter z zdravimi makro-ekonomskimi načeli. Izobražena delovna sila je predpogoj višje gospodarske rasti, saj posredno vpliva na dvig delovne produktivnosti ter neposredno na blaginjo gospodinjstev. Gospodarstvo potrebuje izobražene in dobro usposobljene ljudi, izobraževanje pa več denarja, ki ga lahko zagotovi višja gospodarska rast in pravičnejši politični sistem.

Dosedanje politike in poskusi afriških vlad ter mednarodne skupnosti pri reševanju afriške krize so se izkazali za neuporabne in neuspešne. Potreben je popolnoma nov začetek, sveže ideje k reševanju zapletenih afriških problemov ob upoštevanju kulturno-zgodovinskih in civilizacijskih okoliščin v tem delu sveta po odpravi klasičnega kolonializma. Političnih in gospodarskih ukrepov za preživetje Črne celine ne bo mogoče izpeljati brez pomoči mednarodne skupnosti, zlasti razvitega sveta. Ta je v mnogočem odgovoren za zdajšnje razmere v večini afriških držav, ki se na začetku 21. stoletja pogrezajo v vse večjo revščino kot pred obdobjem kolonializma.

Težave in vprašanja, s katerimi se bo srečevala *jutrišnja* Afrika, ne bodo ne lahka ne preprosta. Afriko čaka še dolga pot trdega dela ter intenzivnih reform, če želi doseči bolj dinamičen družbeni in gospodarski razvoj za omejevanje revščine in družbene neenakosti.

Ta pot ne bo – kot vse kaže – niti kratka niti gladka. To nemara niti ni tako pomembno, zakaj pomembnejše je, da bo morda 650 milijonov ljudi, ki so doslej živeli zunaj sodobnega sveta, stopilo v novo dobo, ter da se bo Afrika sčasoma prebudila iz dolgega spanja.

Pričujoče delo ima mnogo omejitev, saj se pač hkrati dogaja mnogo stvari, ki so največkrat v medsebojni odvisnosti. Ostalo je še mnogo nerešenih področij, ki so prav tako pomembna v razreševanju afriške razvojne krize in katere analiza pričujočega diplomskega dela ne zajema. Vodila me je pač želja, prikazati današnjo Afriko v pogojih izobraževanja, kar najpopolneje in pošteno. To ni vselej lahko ... Pri posploševanju in obravnavanju afriških razvojnih problemov gre namreč za velike razlike v samem stvarnem svetu, za nasprotja in protislovja, ki jih je težko premostiti, kakor za kulturne in civilizacijske raznovrstnosti, kakršnih bi zlepa ne našli na kakem drugem kontinentu.

Namen mojega diplomskega dela je bil med drugim odpreti prostor za nova raziskovanja in izzive, ki jih kompleksnost afriške krize zagotovo predstavlja.

Zato ne bo odveč, če za konec prepustim besedo Richardu Wrightu, črnskemu pesniku in pisatelju, ki je ocenil afriško sedanost in vizionarno pogledal v njeno prihodnost:

»Saj za dobršen čas bo sleherna odločitev, ki se je bodo oprijeli Afričani, nekaj zelo tveganega, in krčiti si bodo morali pot skozi tista področja, ki so jih drugi že preiskali. Toda nazaj ni več mogoče; zgodovinski dogodki so prisilili Afričane k preusmeritvi ... Naj se izteče v dobro ali slabo, kocka je padla. Kar je storjeno, tega ni več moč izbrisati:

AFRIKA SE JE ZAČELA PREMIKATI ...!«

8. SEZNAM LITERATURE

Knjige

1. Bevc, Milena (1991) Ekonomski pomen izobraževanja, Radovljica: Založba Didaktika.
2. Bučar, Maja (2001) Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo?, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
3. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2000. Washington, D.C: The Fund.
4. Lipužič, Boris (1995) Izobraževanje kot razvojni dejavnik, Nova Gorica: Založba Educa.
5. Lipužič, Boris (1996) Izobraževanje na razpotju, Ljubljana: Modrijan založba d.o.o.
6. Lipužič, Boris (1999) Izobraževanje v zankah globalizacije, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
7. Ki-Zerbo, Joseph (1996) Zgodovina Črne Afrike, Ljubljana: Založba Borec.
8. Medved, Jakob (1978) Afrika, Ljubljana: Filozofska fakulteta.
9. Psacaropoluos, George, Maureen Woodhall (1991) Education for Development, Oxford in New York: Oxford University Press, World Bank.
10. Rojec Matija, Bučar Maja (2001) Študijsko gradivo pri predmetu Odnosi Sever-Jug, I-III.del, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
11. Savnik, Dušan (1960) Afrika včeraj in danes, Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
12. Todaro, Michael P. (1997) Economic Development. Sixth edition. Massachusetts: Addison-Wesley Reading.
13. Unesco. Education in Africa in the light of the Harare Conference 1986. Paris:Unesco.
14. Unesco Institute for Statistics. Sub-Saharan Africa regional report 2001.Montreal, Quebec: Société Edition Provence, Nîmes.
15. Unesco. World Education report 2000.Pariz: Unesco.
16. United Nations. World Economic and Social Survey 1999. New York: United Nations publication.
17. United Nations. World Investment Report 2000. New York in Geneva: United Nations publications.
18. United Nations. World Investment Report 2002. New York in Geneva: United Nations publications.

19. Vidmar, Damjana (2002) Afrika – kontinent izgubljenih priložnosti. Ljubljana.
20. White, Howard et al., (2001) African Poverty at the Millenium. Washington, D.C: The World Bank.
21. World Bank. World Development Indicators 2002. Washington, D.C: World Bank. (2001) World Development Report. Oxford etc.: Oxford University Press.

Članki v revijah

1. Bevc, Milena (1990) Izobraževanje in gospodarski razvoj – nekaj teoretičnih osnov za celovito empirično analizo. Revija za planiranje 24 (3/4), str.11-19.
2. Chung, Fay (1996) Afrika: novi začetek. Glasnik Unesco 17 (54), str. 29-31.
3. Delacôte, Goéry (1996) Neposredni pristop. Glasnik Unesco 17 (44), str.22-24.
4. Deleon, Ašer (1996) »Učiti se biti« – pogled v preteklost : svetovno poročilo o izobraževanju. Glasnik Unesco 17 (54), str.12-16.
5. Delors, Jacques (1996) Izobraževanje za jutrišnji dan. Glasnik Unesco 17 (54), str. 6-11.
6. Fincham, Robin (1990) Economic Dependence and the Development of Industry in Zambia. The Journal of Modern African Studies 18 (2), str. 297-313.
7. Herzog, H.W. in dr. (1986) »High Technology Jobs and Worker Mobility«. Journal of Regional Science 25 (3), str. 445-459.
8. Lavrič, Marjana (1995) Šolski sistem v Afriki : zambijske razmere. Didaktika 4 (18/19), str.37-40.
9. Léna, Pierre (1996) Deliti si znanje. Glasnik Unesco 17 (44), str. 21-22.
10. Mayor, Federic (1996) 1996: Mednarodno leto izkoreninjanja revščine. Glasnik Unesco 17 54), str. 38-39.
11. Mbebe, Achille (1990) Črna Afrika. Naši Razgledi 39 (8), str. 245-246.
12. Nordenstreng, Kaarle (1998) Inventory of text books in communication studies around the world. Revija Javnost 5 (1), str. 79-89.
13. Salam, Abdus (2002) »Tihi genocid«. Glasnik Unesco 20 (81), str. 29-30.

Multimedijski viri

1. About UNAIDS, <http://unaids.org/about/index.htm> (14. 05. 2003).
2. Adult Illiteracy At A Glance, <http://www.worldbank.org/education/adultoutreach/index.rate.asp> (17. 05. 2003).
3. African Development Issues, <http://www.sdn.undp.org/sdnemr/adi/pop.htm> (9. 05. 2003).
4. African Initiatives, <http://www.africaaction.org/african-initiatives/aaf1.htm> (9. 05. 2003).
5. African Education, <http://unicef.org/status/africa.html> (2. 05. 2003).
6. African Education on the Threshold of the 21.st century, <http://worldbank.org/afr/seia/index.htm> (10. 05. 2003).
7. African Universities, <http://www.worldbank.org/afr/findings/english/find39.htm> (21. 05. 2003).
8. Aid and Reform in Africa, <http://www.worldbank.org/research/aid/africa/tor.html> (26. 05. 2003).
9. Compact for African Recovery, http://uneca.org/resources_home.htm (20. 04. 2003).
10. Country at a Glance tables, <http://www.worldbank.org/research/pdffiles/deveastpack.pdf> (27. 05. 2003).
11. Development of Education in Africa, http://adeanet.org/newsletter_home.htm (10. 03. 2003).
12. Economic Commission for Africa: Transforming Africa's Economies, http://www.uneca.org/eca_resources.html (21. 04. 2003).
13. Economic Growth, <http://uneca.org/eca.resources/speeches/amoako/96.97/eca.htm> (28. 04. 2003).
14. Education for All : Status and Trends, <http://www.education.unesco.org/efa> (23. 05. 2003).
15. Human Development Report 1998, <http://hdr.undp.org/docs/publicationsocational papers/oc17.htm> (9.05.2003).
16. Human Development Report 2002, <http://www.undp.org/ndr2002/Chapterone.pdf> (6. 05. 2003).
17. Investments opportunities in private education in Africa, <http://www.ifc.org/edinvest/BorinS.html> (27. 05. 2003).
18. Investments in Schooling, <http://www.worldbank/research/pdffiles/deveastpack.pdf> (27. 05. 2003).

19. Life Expectancy, [http:// www.worldbank.org/depweb/global/Chapter8.html](http://www.worldbank.org/depweb/global/Chapter8.html) (14. 05. 2003).
20. Millenium Goals, <http://mdczimbabwe.com/docsother/dh01208.rtf> (5. 05. 2003).
21. Poročilo UNAIDS, <http://undp.org/ndr2002/Chapterone.pdf> (12. 05. 2003).
22. Secondary Education in Africa,
[http:// www.worldbank.org/afr/seia/thematic.htm](http://www.worldbank.org/afr/seia/thematic.htm) (21. 05. 2003).
23. Secondary School teachers, [http:// www.worldbank.org/afr/seia.htm](http://www.worldbank.org/afr/seia.htm) (21. 05. 2003).
24. The Challenge, <http://www.undp.org/dpa/statements/administ/2000/april/26apr00.htm> (24. 05. 2003).
25. The Changing of Development Cooperation in Africa,
http://oneworld.org/ecdpm/pubs/pmr10a_gb.htm (24. 05. 2003).
26. The Millenium Declaration, <http://undp.org/docs/publications17.html> (10. 05. 2003).
27. Transforming Africa's Economies,
http://www.uneca.org/What_is_new_home.htm (20. 05. 2003).
28. The Unesco Institute for Statistics, <http://www.unesco.org/statistics> (17. 04. 2003).
29. The United Nations New Agenda for the Development of Africa in the 1990s,
<http://www.un.org/esa/africa/unnadafeng.htm> (28. 04. 2003).
30. The World bank Annual Report,
[http:// www.worldbank.org/research/aid/africa/tor.html](http://www.worldbank.org/research/aid/africa/tor.html) (26. 05. 2003).
31. Unesco Institute for Statistics, Literacy and Non Formal Education Sector,
<http://www.unesco.org/statistics> (17. 05. 2003).
32. World Population Growth,
<http://www.worldbank.org/depweb/english/modules/social/life/map1.html> (14. 05. 2003).

9. PRILOGE

Tabela 1: Indeks človeškega razvoja (HDI), 1998

Tabela 2: Ekonomski kazalci v afriških državah, izbrana leta

Tabela 3: Struktura gospodarstva, izbrana leta

Tabela 1: Indeks človeškega razvoja (HDI), 1998¹⁷

Država	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu (leta)	Stopnja pismenosti odraslih (%)	Skupen koeficient vpisa v šolo (%)	Realen BDP per capita (PPP \$)	Indeks človeškega razvoja (HDI)	HDI Rang
Država s srednjo stopnjo človekovega razvoja						
Mauritius	69.6	79.9	4.1	7178	0.778	5
Libija	62.4	66.5	3.5	7000	0.703	-38
Tunizija	67.1	68.1	2.1	4690	0.690	4
Sejšeli	71.1	77.0	4.6	3683	0.685	44
Botsvana	60.3	75.0	2.5	4690	0.670	-29
Južnoafriška republika	62.2	80.0	3.9	3885	0.650	-33
Alžirija	65.6	60.6	2.8	2870	0.553	-37
Egipt	60.9	50.0	3.0	3340	0.549	-10
Maroko	62.5	52.5	3.0	3340	0.549	-10
Gabon	52.9	62.5	2.6	3498	0.525	-72
Svazi	57.3	71.0	3.8	2506	0.8513	-21
Države z nizko stopnjo človekovega razvoja						
Lesoto	59.8	78.0	3.5	1500	0.489	4
Zimbabve	56.1	68.6	3.1	2160	0.474	-3
Cape Verde	67.3	66.5	2.2	1360	0.474	-10
Kongo	51.7	58.5	2.1	2800	0.461	-23
Kamerun	55.3	56.5	1.6	2400	0.447	-13
Kenija	58.6	70.5	2.3	1,350	0.434	21
Namibija	58.0	40.0	1.7	2,381	0.425	-43
Madagaskar	54.9	81.4	2.2	710	0.396	31
Gana	55.4	63.1	3.5	930	0.382	-1
Zambija	45.5	74.8	2.7	1010	0.352	-4
Nigerija	51.9	52.0	1.2	1,360	0.348	6
Zaire	51.6	74.0	1.6	469	0.341	20
Komori	55.4	55.0	1.0	700	0.331	-10
Senegal	48.7	40.0	0.9	1,680	0.322	-29
Liberija	54.7	42.5	2.1	850	0.317	-14

¹⁷ Human Development Report, http://hdr.undp.org/docs/publications/ocational_papers/oc17.htm, (10. 05. 2003).

Togo	54.7	45.5	1.6	738	0.311	-9
Tanzanija	51.2	55.0	2.0	570	0.306	22
Ekvatorialna Gvineja	47.3	51.5	0.8	700	0.276	-14
Sudan	51.2	28.2	0.8	1,162	0.276	-14
Burundi	48.2	52.0	0.4	640	0.276	6
Ruanda	46.5	52.1	1.1	680	0.74	-1
Uganda	42.6	50.5	1.1	1,036	0.272	14
Angola	45.6	42.5	1.5	1,000	0.271	-35
Benin	46.1	25.0	0.7	1,500	0.261	-14
Malavi	44.6	45.0	1.7	800	0.260	-1
Mavretanija	47.4	35.0	0.4	962	0.254	-31
Mozambik	46.5	33.5	1.6	921	0.252	14
Centralnoafriška Rep.	47.2	40.2	10.	641	0.249	-25
Etiopija	46.4	50.0	1.1	370	0.249	10
Djibuti	48.3	19.0	0.4	1,000	0.226	-38
Gvineja Bissau	42.9	39.0	0.4	747	0.224	3
Somalija	46.4	27.0	0.3	759	0.217	7
Gambija	44.4	30.0	0.6	763	0.215	-22
Mali	45.4	35.9	0.4	480	0.214	-12
Čad	46.9	32.5	0.3	447	0.212	-7
Niger	45.9	31.2	0.2	542	0.209	-21
Sierra Leone	42.4	23.7	0.9	1,020	0.209	-7
Burkina Faso	47.9	19.9	0.2	666	0.203	-19
Gvineja	43.9	19.9	0.2	500	0.191	-44
São Tomé in Príncipe	67.0	60.0	2.3	600	0.405	10
Slonokoščena obala	51.6	55.8	1.9	1510	0.370	-19

Tabela 2: Ekonomski kazalci v afriških državah, izbrana leta¹⁸

	BDP (v milijardah USD)			BDP per capita (rast v %)			Bilanca tekočega računa/BDP			Bruto domače investicije (kot % BDP)			Bruto domače varčevanje (kot % BDP)		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Severna Afrika															
Alžirija	42,3	62,0	53,3	0,2	1,3	0,9	0,6	2,2	16,9	39,1	28,6	23,8	43,1	27,1	44,2
Egipt	22,6	35,6	98,7	2,2	2,8	3,1	-1,9	-1,8	-1,2	27,5	28,8	23,9	15,2	16,1	17,3
Libija	35,5	-	-	0,1	-	-	23,2	-	-	-	-	66,2	56,9	-	-
Mavretanija	0,81	1,0	0,94	1,2	2,2	1,7	-16,4	-13,7	-2,4	20,0	30,1	32,1	-3,1	4,9	15,0
Maroko	18,8	25,8	33,5	-1,2	-0,5	-0,8	-7,5	-0,8	-1,6	24,2	25,3	24,5	13,7	19,3	18,1
Sudan	7,6	13,2	11,2	5,2	5,9	6,4	-	-9,9	-13,9	14,7	-	17,8	2,1	-	-
Tunizija	8,7	12,3	19,5	1,7	2,5	2,7	-4,3	-5,5	-4,2	29,4	32,5	27,4	24,0	25,5	23,9
Zahodna Afrika															
Benin	1,4	1,8	2,3	2,0	2,9	3,1	-14,0	-5,1	-7,6	15,2	14,2	19,0	-6,3	2,2	6,3
Burkina Faso	1,7	2,8	2,2	-1,5	-0,8	-0,4	-	-3,7	-6,7	-	20,6	27,9	-5,8	7,7	8,9
Cape Verde	0,11	0,34	0,56	-1,7	-0,9	-0,5	-22,8	-5,3	-13,5	51,6	22,9	19,3	-24,0	-8,1	-14,5
Slonokoščena obala	10,2	10,8	9,4	-	-	-	-	-12,7	-6,4	26,5	12,4	12,3	20,4	-4,4	18,6
Gambija	0,24	0,32	0,42	2,0	2,4	2,3	-35,7	-12,8	-4,9	26,7	22,3	17,3	5,8	10,7	4,1
Gana	4,4	9,5	5,2	0,9	1,2	1,3	-1,2	-7,3	-8,8	5,6	14,4	23,7	-	-	-
Gvineja	-	2,8	3,1	-0,6	-0,2	-0,3	-	-9,4	-6,5	-	17,5	22,1	-	17,7	18,6
Gvineja Bissau	0,11	0,24	0,22	4,7	5,0	5,2	-	-14,6	-17,5	28,2	29,9	17,7	-1,0	2,8	-8,8
Liberija	1,1	-	-	-	-	-	4,1	-	-	27,3	-	-	27,3	-	-
Mali	2,8	2,4	2,5	1,8	2,1	2,2	-13,0	-7,9	-9,3	15,5	23,0	22,2	1,1	6,0	9,1
Niger	2,5	2,4	1,8	-2,9	-3,3	-3,2	-	-	-9,4	28,1	8,3	10,4	14,6	1,2	2,9
Nigerija	64,2	28,5	41,1	0,8	1,2	1,3	6,7	5,4	4,9	-	14,7	22,7	31,4	29,4	34,0
Senegal	3,0	5,7	4,4	2,0	2,8	2,9	-17,5	-7,7	-8,7	11,7	13,8	19,8	-5,0	8,9	12,1
Sierra Leone	1,2	0,90	0,64	4,1	4,9	4,8	-14,4	-10,0	-18,0	17,7	9,4	6,8	-	8,3	-9,2
Togo	1,1	1,6	1,3	-3,1	-3,6	-3,7	-	-6,1	-1,08	28,4	26,6	20,5	23,2	14,7	6,2
Srednja Afrika															
Kamerun	6,7	11,2	8,9	1,7	2,0	2,1	-5,1	-1,8	-1,7	21,0	17,8	16,4	21,7	20,7	20,3
Centralnoafriška rep.	0,76	11,2	8,9	0,8	1,0	1,1	-5,7	-12,7	-6,7	2,6	12,3	10,7	-14,0	-0,6	3,9
Čad	1,0	1,7	1,4	1,9	-2,1	-2,2	-1,5	-10,3	-13,8	-	15,9	17,0	-	1,5	1,6
Kongo, Rep.	1,7	2,8	2,8	-	-	-	-9,8	-9,3	-11,5	35,8	15,9	17,3	35,7	23,8	60,7
Ekvator.Gvineja	-	0,13	1,6				-	-37,1	-14,6	-	17,4	37,5	-	-20,1	74,0
Gabon	4,3	9,0	4,9	-1,0	-0,5	-0,6	12,0	2,5	2,6	27,5	21,7	26,1	60,6	36,9	28,3
São Tomé in Príncipe	0,05	0,06	0,05	-	-	-	2,1	-45,0	-48,6	16,8	15,6	39,3	-11,6	42,4	-10,1
Vzhodna Afrika															
Burundi	0,92	1,1	0,69	-1,4	-1,6	-1,7	-9,3	-11,1	-7,4	13,9	14,5	9,0	-0,6	-5,4	-5,6

¹⁸ prirejeno po World Development Indicators 2002: 21-23.

Komori	0,12	0,25	0,20	-	0,8	-	-7,2	-8,7	-0,3	33,2	19,7	13,2	-10,1	-3,2	7,0
Djibouti	-	0,42	0,55	-	-	2,1	-0,6	-7,9	-17,4	-	-	12,9	-	-	-5,3
Eritreja	-	-	0,61	-10,1	-10,8	-10,7	-	-	-7,7	-	-	51,3	-	-	-27,0
Etiopija	-	8,6	6,4	2,5	2,9	3,0	-	-	-17,5	-	11,8	14,3	-	7,2	-1,0
Kenija	7,3	8,5	10,4	-1,9	-2,4	-2,5	-17,0	-7,7	-3,1	24,5	19,7	13,3	18,1	14,4	6,2
Madagaskar	-	3,1	3,9	-0,1	-0,3	-0,4	-	7,7	-6,8	-	17,0	17,1	-	6,3	8,4
Sejšeli	0,15	0,37	0,61	1,3	-	-	-	-2,9	-10,0	-	24,6	29,3	27,1	20,3	21,3
Somalija	0,60	0,92	-	-	-	-1,9	-22,6	-8,8	-	42,4	15,5	-	-12,9	-12,5	-
Ruanda	1,2	2,6	1,8	2,8	3,1	3,0	-4,1	-3,3	-2,5	16,1	14,6	15,7	4,2	6,2	-1,1
Uganda	-	4,3	6,2	0,5	0,7	0,8	-10,0	-11,6	-	-	12,7	18,1	-	0,6	2,6
Tanzanija	-	4,3	9,0	2,4	2,6	2,7	-	-17,9	-9,2	-	26,1	17,7	-	1,3	8,7
Južna Afrika															
Angola	-	10,3	8,8	-0,4	-0,7	-0,8	-	-2,3	0,0	-	7,3	28,3	-	13,3	44,2
Botsvana	1,1	3,8	5,3	2,1	2,4	2,5	-13,4	1,1	13,4	36,8	31,7	28,1	34,4	37,1	40,5
Lesoto	0,43	0,62	0,89	1,9	2,3	2,5	-47,9	-59,0	-22,3	37,0	52,7	17,5	10,5	-53,0	-23,1
Malavi	1,2	1,9	1,7	-0,1	-0,3	-0,4	-25,9	-7,8	-15,0	26,6	23,0	17,5	13,0	13,4	5,5
Mauritius	1,1	2,6	4,3	6,3	6,8	6,9	-12,3	-4,2	-0,4	20,7	30,9	25,7	10,5	23,6	22,2
Mozambik	3,5	2,5	3,8	-0,4	-0,6	-0,7	-12,0	-30,5	-26,3	5,9	15,6	27,5	-10,6	-12,3	3,8
Namibija	2,3	2,5	3,5	1,2	1,5	1,6	-1,7	6,8	5,5	31,8	34,7	23,8	44,6	26,0	16,6
Južnoafriška republika	80,5	112	126	0,9	1,3	1,4	4,4	1,8	-0,4	23,4	11,8	15,0	31,4	17,6	18,0
Svazi	0,58	0,83	1,3	-0,9	0,1	0,0	-22,2	10,2	-3,0	30,3	20,4	19,2	6,5	20,9	3,8
Zambija	3,8	3,7	2,9	1,0	1,2	1,3	-14,1	-10,4	-19,6	23,4	17,3	18,3	19,4	16,6	3,1
Zimbabve	5,4	8,8	7,2	-6,3	-6,7	-6,8	-5,6	-2,9	-2,0	18,8	17,4	2,0	16,4	17,4	5,4

Tabela 3: Struktura gospodarstva¹⁹

(kot % BDP)	Kmetijstvo			Industrija			Storitve		
	1990	1999	2002	1990	1999	2002	1990	1999	2002
Severna Afrika									
Alžirija	11.4	11.4	8.6	48.2	50.4	60.3	40.5	38.2	31.2
Egipt	19.4	17.4	16.6	28.7					
Libija	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mavretanija	29.6	25.2	22.4	28.8	29.3	30.6	41.6	45.5	47.0
Maroko	17.7	14.8	12.6	32.4	32.7	33.4	49.9	52.6	54.0
Sudan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tunizija	15.7	12.9	12.3	29.8	28.0	28.8	54.5	59.0	58.9
Zahodna Afrika									
Benin	36.1	37.9	37.1	13.2	13.8	13.8	50.7	48.3	49.1
Burkina Faso	32.3	41.6	40.5	22.3	19.1	18.1	45.3	39.3	41.4
Cape Verde	14.4	11.8	10.9	21.4	18.4	17.6	64.3	69.8	71.6
Slonokoščena obala	32.5	26.8	29.2	23.3	24.4	22.4	44.3	48.8	48.8
Gambija	29.0	37.9	37.9	13.1	13.4	12.7	57.9	48.7	49.3
Gana	44.8	35.8	35.3	16.8	25.4	25.4	-	-	-
Gvineja	23.8	24.3	23.7	33.3	37.9	36.6	42.9	37.8	39.7
Gvineja Bissau	60.8	60.6	58.8	18.6	12.3	12.3	20.6	27.1	28.9
Liberija	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mali	45.5	46.5	44.8	15.9	16.7	16.8	38.6	36.8	38.5
Niger	36.2	40.7	38.8	16.6	17.2	17.6	47.2	42.1	43.6
Nigerija	32.7	36.6	29.5	41.4	35.2	46.0	25.9	28.2	24.5
Senegal	19.9	18.0	18.2	18.7	25.5	26.9	61.4	56.4	54.9
Sierra Leone	47.0	43.6	47.3	20.4	27.3	29.7	23.6	29.1	23.0
Togo	33.8	41.3	37.8	22.5	21.0	22.2	43.7	37.7	40.0
Srednja Afrika									
Kamerun	24.6	43.5	43.8	29.5	20.2	20.3	46.0	36.2	35.9
Cenrtalnoafriška rep.	47.6	53.4	54.2	19.7	18.7	19.6	32.7	27.8	26.2
Čad	29.3	36.0	37.6	17.7	14.7	13.3	53.0	48.3	49,1
Kongo, Rep.	12.9	8.4	5.4	40.6	61.3	71.9	46.5	30.4	22.7
Ekvator.Gvineja	61.5	12.8	7.0	10.6	80.0	88.0	27.8	7.2	4.9
Gabon	7.3	7.8	6.4	43.0	41.2	53.2	49.7	51.1	40.4
São Tomé in Príncipe	27.6	20.6	20.5	17.9	17.0	17.0	54.5	62.5	62.1
Vzhodna Afrika									
Burundi	55.9	52.2	50.7	19.0	17.3	18.5	25.2	30.5	30.8

¹⁹ Country at Glance tables, <http://www.worldbank.org/data/countrydata.htm> (13 07. 2003).

Komori	41.4	40.9	40.9	8.3	11.9	11.9	50.3	47.2	47.2
Djibouti	3.3	3.6	3.7	20.0	19.9	14.2	76.6	76.6	82.1
Eritreja	19.2	17.1	-	29.4	29.2	-	51.5	53.7	-
Etiopija	49.3	52.3	52.3	12.7	11.1	11.1	38.0	36.5	36.5
Kenija	29.1	23.4	19.9	19.1	17.9	18.7	51.7	58.7	61.3
Madagaskar	32.3	30.0	34.9	14.3	13.8	13.1	53.4	56.2	52.0
Sejšeli	4.8	3.0	3.0	16.3	21.3	21.6	78.9	75.7	75.4
Somalija	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ruanda	44.0	40.7	41.5	24.3	20.0	18.6	31.5	39.3	40.0
Uganda	56.6	44.4	42.5	11.1	17.8	19.1	32.4	37.8	38.4
Tanzanija	46.0	44.8	45.1	17.7	15.4	15.8	36.4	39.8	39.1
Južna Afrika									
Angola	17.9	6.2	5.7	40.7	72.4	76.1	41.4	21.4	18.2
Botsvana	4.6	2.8	2.6	56.4	37.3	39.2	39.0	59.8	58.2
Lesoto	23.3	17.3	17.3	32.8	41.4	41.4	43.5	41.3	41.3
Malavi	45.0	38.0	41.6	28.9	19.2	19.1	26.1	42.8	39.4
Mauritius	12.1	5.4	6.0	32.2	32.5	32.1	55.7	62.1	61.9
Mozambik	37.1	30.9	32.1	18.4	24.5	25.9	44.5	44.6	42.0
Namibija	11.0	10.7	12.9	35.3	28.3	29.6	53.8	60.9	57.5
Južnoafriška republika	4.6	3.4	3.2	40.1	30.8	30.9	55.3	65.8	65.9
Svazi	14.0	18.3	18.9	43.8	43.8	43.4	42.2	37.8	37.7
Zambija	20.6	24.1	27.3	51.3	25.3	24.1	28.1	50.6	48.6
Zimbabve	16.5	20.1	11.0	33.1	24.6	14.0	50.4	55.3	75.0